

Mohács: számvetés

Mohács: An Assessment

Tanulmányok
az 1526. évi mohácsi csatáról

Studies on the Battle of Mohács
(1526)

Mohács: számvetés
Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról

Mohács: An Assessment
Studies on the Battle of Mohács (1526)

MOHÁCS: SZÁMVETÉS

Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról

Mohács: An Assessment

Studies on the Battle of Mohács (1526)

Szerkesztők

Varga Szabolcs – Kovács István

A szerkesztők munkatársa

Bencze Krisztina

Nemzeti Örökség
Intézete

JANUS
PANNONIUS
MÚZEUM

BUDAPEST
2025

A kötet a

támogatásával valósult meg.

A kötet a Janus Pannonius Múzeum 1159/2023. (IV. 27.) kormányhatározat által támogatott Mohács500 csatatérkutatói projektjének és a Nemzeti Örökség Intézete 1159/2023. (IV. 27.) kormányhatározat által támogatott Mohács500 projektjének keretében készült.

Olvasószerkesztő
Bertók Krisztina

Borítóterv
auri

Borítóképek
Maximilian stílusú sisak modern replikája, Janus Pannonius Múzeum
(készítő: Bánsághi Máté páncéltészeti iparművész, fotó: Füzi István)
A mohácsi csata. Illusztráció az Ehrenspegel des Hauses Österreichban, 1555–1559 körül
(Wikimedia Commons)
II. Lajos haditanácsa Mohács előtt, török miniatúra (Wikimedia Commons)
Abriss des Königreichs Ungarn mit angrenzenden Ländern (A Magyar Királyság és a szomszédos országok
vázlata), Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten, Ostpr. Fol. 14 250, Bl. 2, l. A

Előszó
A Janus Pannonius Múzeum által vezetett Mohács500 csatatérkutatói program keretében végzett
fémkereső-műszeres terepbejárások kiterjedtsége

Utószó
A Janus Pannonius Múzeum által vezetett Mohács500 csatatérkutatói program keretében talált fémleletek
a csatatér környezetéből

A térképeket készítette
Szabó Tibor

© A szerzők
© Martin Opitz Kiadó
© Nemzeti Örökség Intézete
© Janus Pannonius Múzeum

ISBN 978-615-6998-12-5

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

A Martin Opitz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

TARTALOM / TABLE OF CONTENTS

ELŐSZÓ/PREFACE (VARGA Szabolcs).....	7
KIS Luca – SZABÓ Árpád – VIG Viktor – DE ANDRÉS, Marcos – TIHANYI Balázs – BERECKZI Zsolt – KOCSMÁR Réka – GERETOVSZKY Zsolt – VAJDA Balázs – MAI Tímea – ZAY Orsolya – HARAMZA Márk – BERTÓK Gábor – NEMÉNYI Réka – PÁLFI György: Egy arc és sors a mohácsi III. tömegsírból. A 95. számú egyén biológiai rekonstrukciója ♦ An Individual's Face and Fate from the Mass Grave No. III of Mohács. Biological Reconstruction of the Individual No. 95	9
VÁGVÖLGYI Lili – KOCSMÁR Réka – NEMÉNYI Réka – SIMON Zsófia – VIG Viktor – GELLAI Fanni – SZABÓ Árpád – MAI Tímea – HEGYI Andrea – KIRÁLY Kitty – BERECKZI Zsolt – MOLNÁR Erika – PÁLFI György: Kivégzésre utaló nyomok és egyéb paleopatológiai jelenségek a mohácsi IV. tömegsír embertani anyagában. Előzetes megfigyelések ♦ Evidence of Execution and Other Paleopathological Phenomena in the Anthropological Material from Mass Grave No. IV of Mohács. Preliminary Observations	31
SZABÓ Árpád – MAI Tímea – VIG Viktor – PÁLFI György: A sátorhelyi perimortem sérülések összevetése más középkori tömegsírokban talált jelenségekkel. A kivégzés mellett szóló további orvosszakértői megfigyelések ♦ Comparison of the Perimortem Injuries in Sátorhely with those Found in other Medieval Mass Graves. Additional Forensic Medical Observations Supporting Execution as the Cause of Death	61
B. SZABÓ János: „Ért kalászt lengettél”. Alkalmas-e a Mohácsi-sík csatatérnek? ♦ “You ripened the wheat”. The Suitability of the Mohács Plain as a Battlefield	91
VICZIÁN István – SZEBERÉNYI József – DRUSZA Tamás: A majsai Borza-patak szerepe a mohácsi csata földrajzi rekonstrukciójában ♦ The Role of the Borza Stream at Majs in the Geographical Reconstruction of the Battle of Mohács	101
K. NÉMETH András: A Mohácsi-sík középkori egyházi topográfiája ♦ The Medieval Ecclesiastical Topography of the Mohács Plain.....	127
PÁNYA István – FÓTI Miklós – STEUER István: A pusztulás útjai. Az 1526. évi török hadjárat régészeti emlékei a Duna–Tisza közén ♦ Traces of Destruction: Archaeological Remains of the Ottoman Campaign of 1526 in the Danube–Tisza Interfluvium.....	155
HARAMZA Márk – BANYAI Ferenc: Sarkantyúk a mohácsi csata korában ♦ Spurs in the Era of the Battle of Mohács	175
NÉMETH Balázs – HARAMZA Márk – BERTÓK Gábor – NEMÉNYI Réka – SZABÓ Tibor: Mutatnak-e hasonlóságot a tömegsírokban talált lövedékek a mohácsi csata egyik magterületének tekintett majsai falunyomnál talált lövedékekkel? ♦ Do the Projectiles Found in the Mass Graves Show any Similarities to Those Found in Majs Settlement Trace, which is Considered One of the Main Areas of the Battle of Mohács?	199
PÁNYA István – JANKÓ Annamária: A mohácsi csata emlékei az első katonai felmérés eredeti szelvényein ♦ Traces of the Battle of Mohács on the Original Sections of the First Military Survey	219
FILIPOVIĆ, Emir O.: A kereszténység kapujának kulcsa? Bosznia az oszmán kalapács és a magyar álló között ♦ The Key to the Gate of Christendom? Bosnia Between the Ottoman Hammer and the Hungarian Anvil.....	239

NEMES Gábor: Az Apostoli Szentszék „keleti politikája” a 15–16. században ♦ The “Eastern Policy” of the Holy See in the 15 th and 16 th Centuries.....	257
KRUPPA Tamás: A Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom diplomáciai kapcsolatai (1499–1540) ♦ Diplomatic Relations between the Republic of Venice and the Ottoman Empire (1499–1540).....	267
KORPÁS Zoltán: Csaták és pusztítás. Pavia, Mohács és Róma (1525–1527) összefüggései a Magyar Királyság történetének szemszögéből ♦ Battles and Devastation: Pavia, Mohács, and the Sack of Rome (1525–1527) in the Context of the Fate of the Kingdom of Hungary.....	281
C. TÓTH Norbert: Az Alsó részek főkapitánysága 1523–1526 között. Tomori Pál kapitányságai ♦ The Captaincy General of the Lower Parts, 1523–1526: the Captaincies of Pál Tomori.....	303
NEUMANN Tibor: A mohácsi áldozatok listái 1526 őszéről (szövegkiadás és kommentár) ♦ Lists of Victims from the Battle of Mohács in the Autumn of 1526 (text edition and commentary).....	325
FEDELES Tamás: Klerikusok fegyverben. A mohácsi csata ismert egyházi résztvevői ♦ Clerics in Arms: Known Church Participants in the Battle of Mohács.....	377
MACKAY, Christopher S.: Brodaries <i>Verissima Historiájának</i> első kiadása: háttér és kontextus ♦ Background and Context of the 1527 Edition of Stephen Brodericus’s <i>Verissima Historia</i>	391
SZEBELÉDI Zsolt: Szerémi György Mohács-képe ♦ György Szerémi’s Vision of Mohács.....	417
KASZA Péter: Zermegh-kontextusok ♦ Zermegh Contexts.....	427
SUDÁR Balázs: Két török költő a mohácsi csatáról: Mahremi és Esziri ♦ Two Ottoman Poets on the Battle of Mohács: Mahremi and Esiri.....	447
FÓTI Miklós: Hindi baba jövődölése Szulejmán szultán győzelméről a mohácsi csatában: legenda és valóság ♦ The Prophecy of Hindi Baba about the Victory of Sultan Suleiman in the Battle of Mohács: Myth and Reality.....	461
VARGA Szabolcs: A mohácsi csata emlékei Boszniában ♦ Memories of the Battle of Mohács in Bosnia.....	475
CSEPREGI Zoltán: Templomrabló? Hitvalló? Szerencselovag? Stratéga? Brandenburgi György örgróf (1484–1543) a történetírásban ♦ Church Robber? Pious? Venturer? Strategist? Margrave George of Brandenburg (1484–1543) in Historiography.....	485
MACZÁK Ibolya: Mohácsi események Illyés István Szent György napjára írt prédikációiban ♦ Events Related to the Battle of Mohács in István Illyés’s Sermons Written for St. George’s Day.....	499
S. LACZKÓ András: „S még áll Mohács...” Az 1526. évi csata reformkori költői reprezentációiról ♦ “And there Mohács uphanged...” Poetic Representations of the Battle of Mohács (1526) in the Reform Era.....	505
LAKATOS Adél: Tomori Pál érsek alakja az 1896. évi millenniumi kiállítás kalocsai előkészületeiben ♦ The Figure of Archbishop Pál Tomori in the Preparations for the 1896 Millennium Exhibition in Kalocsa.....	515
KANÁSZ Viktor – NAGY Katalin: Burgio nuncius árnyékában. A budapesti nunciusok és Mohács emlékezete ♦ In the Shadow of Nuncio Burgio: the Nuncios of Budapest and the Memory of Mohács.....	535

ELŐSZÓ

Íme, csak elérkeztünk a mohácsi csata 500. évfordulójának küszöbére, ahonnan már belátható közelségben van a megemlékezés, ugyanakkor vissza lehet tekinteni a tudományos felkészüléssel töltött elmúlt esztendőkre. Bár az idei év még számos új kötettel és eredménnyel fogja gazdagítani a mohácsi csata szakirodalmát, már így is elmondható, hogy talán egyetlen olyan történelmi évforduló sem volt a közelmúltban, amelyre ennyire készült volna a magyar tudóstársadalom. Ez pedig önmagában érték, hiszen azt mutatja, hogy a hazai tudományos közeg minden nehézség ellenére képes összefogni, és a tudásával, szakértelmével továbblendíteni a csatával kapcsolatos gondolkodásunkat. Ez annak ellenére így van, hogy 2018-ban, amikor elindult a Magyar Tudományos Akadémia és Pécsi Tudományegyetem közös pályázata, vagy 2020-ban, amikor a Martin Opitz Kiadó gondozásában megjelent a könyvsorozat első kötete *Eke mentén, csata nyomában* címmel, sok esetben még teljesen mást gondoltunk megoldandó feladatnak. Azonban éppen ez a kutatás lényege, hogy járatlan úton, a tudományos módszertan szabályai szerint jutunk el újabb és újabb kérdésekig, amelyek sokszor fontosabbak, mint a biztos válaszok.

Ki gondolta volna 2020-ban, hogy azóta – ha csupán a jelen kötetet szintén magába foglaló „nagy piros könyvsorozatot” is nézzük – tucatnyi alaptanulmány jelenik meg csak az időközben feltárt III. és IV. tömegsír anyagából, és immár biztos lábakon áll az a tétel, hogy az előkerült maradványok a csata utáni kivégzés keresztény áldozataié, s immár arról beszélhetünk, hogy milyen betegségekben szenvedtek, honnan származtak a csata résztvevői, továbbá néhány esetben szinte karnyújtásnyira vagyunk az arcreekonstrukcióktól. Azaz 2026-ban végre arcot kapnak az ötszáz éve kivégzett áldozatok. Ennek a személyességnek a közgondolkodásra gyakorolt pozitív hatása ma még felbecsülhetetlen. És ki gondolta volna pár elvakult történészen kívül, hogy össze lehet állítani egy, az eddigi ismereteinket jóval meghaladó névsort a csatában részt vett személyekről. A külvilág számára láthatatlan sziszifuszi munkával mára eljutottunk oda, hogy létezik egy ilyen lista, készülnek a benne szereplők életrajzai, és e kötet

egyik tanulmánya elemzi a csata után keletkező veszteséglistákat, miközben módszertani alapot ad ahhoz, hogy milyen erudícióval lehet nekiállni egy ilyen munkának. Eddig biztosnak hitt nevekről derült ki, hogy valójában sosem léteztek, míg mások, akiket eddig sosem „jegyzett” a történelem, ott voltak a mohácsi csatában. Így az arcok mellett neveket és sorsokat is kapnak az eddig megfoghatatlan hősök, ez pedig óhatatlanul személyessé formálja a csata eddig jobbára absztrakt fogalmát.

Lépünk azonban beljebb a tudomány által kitért ajtón, és nézzük meg a régészet, a geográfia, az irodalomtörténet, a muzeológia, a művészettörténet és az etnográfia új eredményeit. Vajon ki gondolta volna, hogy a régészek által talált aprócska lövedékekből ma már pontosan meg tudjuk állapítani, miként készültek, hogyan használták ezeket, azaz értjük a korabeli tűzfegyverek működését? Vagy hogy épp a csatatéren talált apró sarkantyútöredékekből érthetjük meg a korabeli lovasság működését? Bizony, az e kötetben olvasható eredmények még kérdésként sem merültek fel pár évvel korábban. Valójában ebből mérhető le a tudomány eredményessége, hiszen végre kimondhatjuk, hogy a különböző tudományágak közötti párbeszédnek köszönhetően új szempontokat sikerült felvetnünk a csatával kapcsolatban.

Ugyanez elmondható a geográfiával összefüggésben is. Míg 2020-ban még csak történészek szóltak hozzá a táji környezethez, az azóta eltelt esztendőben földrajztudósok, néprajzosok és régészek is bekapcsolódtak a kutatásba, és egy sor tanulmányban rekonstruálták az ötszáz évvel korábbi természeti állapotot. Munkájuk eredményeképp Mohács környéke mára a Kárpát-medence legjobban dokumentált kistérségévé vált, és ez megtermékenyítő hatással van a legújabb csatarekonstrukciókra is, amelyekből az emlékévben is várhatóak új eredmények.

Az elmúlt év szellemi pezsgéséhez természetesen hozzájárultak a csata emlékezetével kapcsolatos kutatások is, csak ebben a kötetben egymás mellett olvasható egy-egy írás három kortárs történetíró, Brodarics István, Szerémi György és Zermegh János szövegeiről. S ehhez még hozzájönnek

a 18–19. századi irodalmi és a 20. századi egyházi recepcióval kapcsolatos eredmények, ahogy Tomori Pál emlékeztetének izgalmas bemutatása, amely jól kiegészíti a mohácsi fővezér katonai tevékenységéről írt tanulmányt, mintegy ívet húzva a múlt és a jelen között. Ráadásul 2026-ban immár nem csak a magyar kulturális emlékezetéről beszélünk Mohács kapcsán, hiszen e kötetben több cikk is sorakozik a csata oszmán és boszniai szellemi lenyomatáról, mert – az elmúlt évek kutatásainak eredményeként az is kiderült, hogy – a mohácsi csata hatása és jelentősége, ezáltal pedig értelmezési kerete is túlmutat a magyar szemhatáron. Európai ügy, amint ezt a kötetben olvasható korabeli diplomáciával foglalkozó cikkek világosan bizonyítják, és ebbe a földrajzi fogalomba a keleti sztyeppe és a Krím-félsziget is beletartozik. Az oszmán elefántcsorda dübörgése az egész kontinensen nyomot hagyott, még ha a sebek javát mi is kaptuk. Bár ezzel a régi toposszal is illik óvatosan bánnunk, hiszen a Bosznia 15. századi sorsáról szóló cikket elolvasva kiderül, bizony nekik még nálunk is mostohább sors jutott osztályrészül.

Jelen kötet a könyvsorozat ötödik és egyben utolsó kötete. Az első még a Janus Pannonius Múzeum és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem együttműködésében jelent meg, a következőket – nem tudok rá jobb szót – a kegyelem gondozta. A kiadásnak biztos pénzügyi háttere sosem volt, a szerzők egy forintot sem láttak munkájukért, a szerkesztés pedig

kötelességtudatból történt. Valahogy azonban mindig létrejött körülötte egy háló kollégák és baráti intézmények jóakaratából, sorra érkeztek a kéziratok, és menet közben akadt támogató is, így nagy köszönet illeti a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságát és minden egyes munkatársát, akik nélkül sem e sorozat kötetei, sem a Mohács500 nagy programjai nem születtek volna meg. Ugyanez igaz a Janus Pannonius Múzeum és a Szegedi Tudományegyetem heroikus munkát folytató kutatóira, valamint a sorozatot életben tartó Martin Opitz Kiadóra és Bertók Krisztinára, akinek a mottója lehetne a mondás: „a lehetetlent azonnal teljesítjük, a csodákra egy kicsit várni kell”. A Nemzeti Örökség Intézete szintén komoly erőket mozgósított a sorozat érdekében, köszönet érte az ott dolgozóknak.

Mégis elsősorban a szerzőket emelem ki, akik közül sokan évek óta rendületlenül kitartottak egy olyan sorozat terve mellett, amely egy mély metasztét adja a jelenlegi mohácsi csatával kapcsolatos kutatásoknak. A rögtönzött számvetés szerint öt kötet több mint száz tanulmánya reprezentálja ezt az eredményt, és bár jóslásokba nem illik bocsátkozni, valószínű, hogy ennek köszönhetően már másképp fogunk gondolkodni és beszélni a mohácsi csatáról, mint eddig, ami reményre ad okot. Végezetül pedig köszönetet mondunk az Olvasónak, aki kézbe fogta, elolvasta, véleményt mondott s továbbgondolta a kötetben megfogalmazottakat.

Varga Szabolcs

AZ ALSÓ RÉSZEK FŐKAPITÁNYSÁGA 1523–1526 KÖZÖTT

Tomori Pál kapitányságai

C. TÓTH NORBERT*

A tanulmányban a mohácsi csata egyik fővezérének, Tomori Pálnak a kinevezéséhez vezető útját rekonstruálom. Ki és mikor vetette fel, hogy ő legyen a kalocsa-bácsi érsek, mikor nyerte el ezt a méltóságot, illetve ezt követően milyen katonai tisztséget kapott a királytól? Tomori Pál pályáját jegyzőként a királyi kancelláriában kezdte, majd Bornemissza János familiárisa lett, és előbb a pénzügyigazgatásban, utóbb a fogarasi és munkácsi uradalmak kormányzójaként tevékenykedett. Katonai tapasztalatait a székelyekkel 1503 és 1507 között vívott összecsapásokban, majd fogarasi várnagyként szerezte, továbbá 1514-ben, amikor előbb az erdélyi vajda bulgáriai portyáján, utóbb a keresztes lázadók elleni harcokban vezette sikeresen ura bandériumát, illetve mások csapatait. 1520-ban elhagyva világi tisztségeit belépett az obszerváns ferencesek közé (ekkor már közel ötvenéves lehetett). 1522. november elején egykori ura nyomására elfoglalta a kalocsa-bácsi érseki széket. 1523 májusában az érsekség vára, Pétervárad uraként egyúttal ő lett a magyar határvédelem központi erődjének és a szerémi részekre rendelt csapatok parancsnoka mint királyi kapitány. Az Alsó részek főkapitányságát azonban legalább két évvel később nyerte el, miután a király feladta azt az elvet, hogy csak olyan személyt tesznek meg főparancsnokká, akinek elegendő vagyona van a katonák fizetésére. Ugyanakkor személye egyfajta kompromisszum is volt, mivel Bátori Istvánt nem akarta újra kinevezni a posztra. Tomorinak ugyan komolyabb magánvagyonra nem volt, de személyes képességeinek köszönhetően elérte katonái zsoldjának rendszeres kifizetését. Innen már csak egy lépés volt, hogy mint Alsó részek főkapitánya, illetve katonáinak szeretett vezére, a Mohácsi-síkon – minden ellenkezése dacára – ő legyen a sereg egyik hadvezére.

KULCSSZAVAK: Tomori Pál, Bornemissza János, királyi kapitány, az Alsó részek főkapitánya, mohácsi csata fővezére

A Hunyadi (I.) Mátyás király által a török elleni védelem összehangolása céljából 1479-ben létrehozott „Alsó részek főkapitánysága”¹ működésében több mint negyven át nem történt jelentősebb változás, annál inkább a fennállásának utolsó pár esztendejében. 1523 májusában a király minden posztjáról leváltotta Bátori Istvánt, a nádori tisztség betöltetlen maradt,² míg a temesi ispáni tisztséggel összekapcsolt Alsó részek főkapitányságát bélteki Drágfi János tárnokmesternek adta.³ Kubinyi András véleménye szerint Bátori leváltásával átalakult a déli határvédelem irányítása, és noha Drágfi együtt kapta meg a temesi ispánságot,

valamint a főkapitányságot, ez utóbbit csak névlegesen viselte, mivel azt valójában az 1523. február 4-én pápai megerősítést nyert Tomori Pál kalocsa-bácsi érsek töltötte be. A déli határszakasz eddigi beosztását megváltoztatták, és a Szapolyai János erdélyi vajda, illetve Tomori hatásköre alá eső területek határát a Tisza folyónál jelölték ki (a temesi ispán pedig így értelemszerűen a vajda parancsnoksága alá került). Tomori azért kaphatta meg feladatul többek között az Alsó részek védelmét, mivel 1521 nyara, Nándorfehérvár, Szabács és Zimony eleste után Pétervárad lett a határvédelem fővára, amely viszont a kalocsa-bácsi érsekek

* Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, Budapest; HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, Budapest–Szeged, ctothnorbert@gmail.com

¹ Arch. 1458–1526. I. 124.

² C. TÓTH 2020. 110.

³ Arch. 1458–1526. I. 125. A cím használatára ld. pl. MNL OL DL 34191. (1523. júl. 19.)

birtoka volt. Drágfi tehát kinevezése után viselte még „a főkapitányi címet, valójában azonban ez a tisztség elvált a temesi ispánságtól. Az Alsó részek főkapitánya az újonnan kinevezett kalocsai érsek, Tomori Pál lett.”⁴ A mindennapi gyakorlatban ez azonban csak Drágfi távozása után (1525. február), az új tisztségviselők megnevezésében valósult meg: Ráskai Gáspár és Cibak Imre 1525. márciusi kinevezése után ők már csak a temesi ispánságot viselték, míg Tomori érsek a főkapitányi címmel élt – igaz, erre az első adatot csupán 1525. november közepéről ismerjük. E helyzeten Ráskai és Cibak 1526. márciusi lemondása és Perényi Péter kinevezése (1526. június előtt) sem változtatott.⁵ A Kubinyi András által megfogalmazottakat az archontológiai adatok is alátámasztják, vagy legalábbis alátámasztani látszanak. A jelenleg folyó forrásfeltárási munkák azonban lehetőséget adnak egy másik változat felvázolására, illetve az eddigi eredmények pontosítására.

Az előbb idézett tanulmányában Kubinyi András a főkapitányság esetében Fraknói Vilmos munkájára hivatkozik („Tomori ugyanis az országgyűlés tartama alatt az ország alsó részeinek főkapitányává neveztetett ki.”),⁶ aki viszont Lorenzo Orio velencei követ és a Verancsics-féle krónika (azaz a *Memoria rerum*) információira támaszkodott. A követtől idézett rész (*era dato ordine di far gente et mandarle de mano in mano alle confini, dove li seria lo archiepiscopo di Colocia*) azonban korántsem ezt jelenti (szabad fordításban: *parancsot kaptak a csapatok összegyűjtésére és a határookra történő leküldetésére, ahol a kalocsai érsek állomásozik*), és jöllehet a *Memoria rerum*ban 1523-nál valóban az szerepel, hogy ő lett a főkapitány is (*Ez esztendőben az kalacsai érseksíget Tomory Pálnak adák,*

öszesíggel az ország-hadnagysággal, az egész alföldi kapitánysággal),⁷ de mint látni fogjuk, az „alföldi kapitányság” ekkor még (1523–1524) nem az Alsó részek főkapitányságát jelentette. De akkor vajon mit? Az 1523–1526 közötti változások megértéséhez pár évet vissza kell lépnünk az időben.

Tomori Pál elődje az érseki széken Frangepán Gergely volt, aki 1520 augusztusában hunyt el. A halálával megüresedő székre kezdetben Szalkai László váci püspök jelentette be igényét, de hamar visszakozott, és két évvel később – most nem részletezendő okok miatt –, az egri püspökséget kapta meg, az érsekség pedig – azaz birtokai és jövedelmei – kincstári kezelésbe került. A király, illetve a királyi tanács előbb 1520. augusztus végén Viszokai Márk királyi kamarást küldte az érsekség átvételére, aki azonban a bácsi várnagyok akadékoskodása miatt (valószínűleg hiányolták járandóságuk kiegyenlítését) nem járt sikerrel. Három hét múlva viszont szerdahelyi Imrefi Mihály királyi allovázmestert (1512–1522) és Fejér megyei ispánt (1517–1527)⁸ bízták meg az érsekség jövedelmeinek kezelésével, aki Tomori kinevezéséig meg is tartotta állását. Imrefi Mihály adminisztrátor mellett hamarosan felbukkant a katonai ügyeket kormányzó címmel intéző Battyányi György királyi kamarás, aki 1522-ben az érseki bandérium vezetője – és valószínűleg egyúttal a pétervárad vár kapitánya is⁹ – lett.¹⁰

Az érsekség többi vára (Kalocsa, Bács, Barics, Szata és Zseblye) közül csak a kalocsai élén ismerünk új várnagyot: a Fejér megyei kajászőszent-péteri Porkoláb Mártont Imrefi Mihály „hozta magával”.¹¹ E Márton vezetéknéve (Porkoláb) nem a véletlen műve: korábban gesztesi várnagy, illetve 1503-tól húsz éven át Fejér megye egyik, így a szóban forgó Imrefi Mihály alispánja volt.¹²

⁴ KUBINYI 2007. 142.

⁵ Arch. 1458–1526. I. 125

⁶ FRAKNÓI 1881. 30. – Tomori másik, nagyrészt Fraknói munkájára támaszkodó életrajzát ld. UDVARDY 1991. 426–468, erre külön csak indokolt esetben fogok hivatkozni.

⁷ Memoria rerum 24.

⁸ Arch. 1458–1526. I. 119, II. 103.

⁹ Vö. 1522. szept. 28-i, a pétervárad várából írt levelével (*Politikatörténeti források* 147.); várnagyokra is van adatunk az Imrefi által prebendaként kiosztott borjegyzékben (uo. 249).

¹⁰ C. TÓTH 2011. 368–370; *Főpapi arch. 1440–1526*. 39.

¹¹ Vö. Bács megye hatóságának 1523. aug. 27-i oklevelével, amely szerint második évfordulója volt Szent Szaniszló ünnepe utáni pénteknek (1522. máj. 9.), hogy „egregius Martinus Porkolab de Kayzoenthpether(!) in comitatu Albensi commorans protunc per egregium Michaelum Imrehphy in castellanatu Colocensi constitutus” – MNL OL DL 23812.

¹² Arch. 1458–1526. II. 102–103.

Miután Lajos király 1522 februárjában hosszú időre Csehországba utazott, királyi helytartóvá Bátori István nádort, temesi ispánt és főkapitányt nevezte ki,¹³ így Imrefi Mihály adminisztrátor és Battyányi György érseki kormányzó (*gubernator*) feljebbvalója egyaránt Bátori lett. Tomori Pál érseki kinevezése után előbb az egyházmegyéjét vette át (a mikor kérésére még visszatérek), az 1523. február 28-án feltűnő bácsi vári udvarbíró, Simon deák valószínűleg már az ő embere lehetett: e Simon a forrásban mint főlegyházi Drági Miklós bácsi alispán familiárisa szerepel,¹⁴ akit viszont már Tomori állíthatott (újra) alispánnak a megye élére (az érsek ugyanis a megye örökös ispánja volt).¹⁵ A király a hazatérése (1523. április) után tartott budai országgyűlésen (május) – bár a különböző sikkasztási vádak koholmányának bizonyultak¹⁶ – Bátorit minden posztjáról leváltotta (május 13. után), és mint már szó esett róla, a temesi ispánságot és a főkapitányságot Drágfi János tárnokmesternek adta (első említése május 30.).¹⁷ Az új ispán-főkapitány valamikor a nyár végén vette át hivatalát (talán ekkor tette le a korábbi hivatalát is),¹⁸ a temesvári várat ugyanis Bátori várnagya¹⁹ – a király nevében kiállított július 20-i nyugta alapján – valamikor ez idő tájt adta át az uralkodó által az átvételre kiküldött Zsoldos György aulikusnak.²⁰ (A király ezután bízhatta rá a várat Drágfira vagy embereire, a következő három évből azonban egyetlen várnagyot sem ismerünk.) A szintén Bátori István kezén lévő Cserög várat és mezővárost, továbbá Futak

mezővárost, amelyeket a király az enyingi Török családtól vett el és adott korábban hatezer forintnyi tartozása fejében zálogba a nádornak,²¹ még később, 1523. december 14-én vette át Tomori Pál személyesen Futakon a cserögi várnagytól, varjasi Nagy Imrétől,²² és adta vissza a Török családnak.²³

Mit tudunk Drágfi János közel két éves hivatalviseléséről elmondani? 1523-ból, a kinevezése utáni időszakból – egyelőre – semmilyen további adattal nem rendelkezünk, az alább még szóba kerülő Száva-szentdemeter környéki augusztus eleji ütközetekben biztosan nem vett részt. Jobb helyzetben vagyunk a következő évvel – főleg Tomorival összevetve –, itt már szerencsére vannak értékelhető adataink.

Az év elején a királlyal együtt Pozsonyban²⁴ tűnt fel (január 28.), amikor hűséges szolgálatai fejében az uralkodó bizonyos birtokokat adományozott neki.²⁵ Továbbá e napról ismert az a sokat idézett levele Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz, amelyben többek között arról írt, hogy a királyi udvarban mindenki táncol és senki sem törődik az államügyekkel.²⁶ (Hogy az előző évi bécsújhelyi, soproni és pozsonyi tárgyalásokon részt vett-e, nem tudjuk, ám az bizonyos, hogy a lengyel kancellár „naplójában” nem találkozunk nevével.)²⁷ Pozsonyból a király kíséretében térhetett vissza Budára, ahol egész március folyamán kimutatható a jelenléte.²⁸

A következő majdnem két hónapból nincs adatunk rá, de május végén otthonában, Erdődön bukkant fel. Az Úrnapja ünnepét követő héten (május 26.

¹³ *Arch. 1458–1526. I. 79*; C. Tóth 2020. 224. skk; vö. *Politikatörténeti források* 147.

¹⁴ MNL OL DF 250340; *Főpapi arch. 1440–1526. 39.*

¹⁵ *Arch. 1458–1526. II. 39.*

¹⁶ Vö. C. Tóth 2016.

¹⁷ *Arch. 1458–1526. I. 125.*

¹⁸ Utolsó említése júl. 25., Turzó Elek pedig egy hónap múlva, aug. 29-én szerepel először tárnokmesterként (*Arch. 1458–1526. I. 107*).

¹⁹ Talán az 1522-ben említett Horváth Gergely (*Politikatörténeti források* 239).

²⁰ *Politikatörténeti források* 229.

²¹ *Documenta Bátori* 322.

²² *Enyingi Török oklt. 5. sz.*

²³ A király által Bátori István számára a vár és a mezővárosok Török család részére – Tomori közbenjárására – történt visszaadásáról kiállított nyugta egy hónappal korábban, nov. 16-án kelt Pozsonyban (*Enyingi Török oklt. 4. sz.*).

²⁴ II. Lajos király 1523. okt. 25. (*II. Lajos király oklevelei* 593. sz.) és 1524. febr. 21. (*Sopron város oklt. I/7. 84–85. = II. Lajos király oklevelei* 699. sz.) mutatható ki, márc. 5-én már biztosan Budán van (*II. Lajos király oklevelei* 703. sz.).

²⁵ *II. Lajos király oklevelei* 663. sz.

²⁶ MNL OL DL 82630. – KUBINYI 2005. 248–250. (különlenyomat: 8–10).

²⁷ Vö. *Szydlowiecki kancellár naplója*.

²⁸ Márc. 3. levele Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz (*Középkori lev. 87*); márc. 10. levele Várdaihoz (uo. 89–90); márc. 16. királyi megerősítése egy általa bemutatott oklevélnek (*II. Lajos király oklevelei* 713. sz.); márc. 22. levele Várdaihoz (MNL OL DL 82642.); márc. 30.: királyi oklevélrelatio (*II. Lajos király oklevelei* 724. sz.).

– június 1.) Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz írt levelében sok más egyéb mellett arról írt, hogy nem tud vele találkozni, mert – amint az számára is tudott – a király őt jelölte ki és küldte az erdélyi vajdával Szörény vár (újja)építésére és a vele szemben Báli bég által épített túlparti váracska lerombolására. Ráadásul az utazásra meghatározott ideje van, és nem akar sokat időzni otthonában, ezért azt javasolta a püspöknek, hogy találkozzanak inkább Rév birtokon, mert ott a levél keltétől számítva egy hétig lesz, és onnan indul tovább az Alsó részek felé. Egyúttal kérte Várdait, hogy tájékoztassa szándékáról.²⁹ A levél megértéséhez tartozik, hogy az oszmánok először 1524 januárjában akarták megtámadni a szörényi várat, de akkor ez nem történt meg, és elhalasztották tavaszra. A király május 25-én utasította Várdai Ferenc erdélyi püspököt csapatainak két héten belüli mozgósítására és Erdélybe, Szapolyai János vajda kapitánysága alá történő küldésére. A törökök ugyanis betörték Havasalföldre, majd körülfogták a szörényi várat, nekifogtak az ostromhoz, miközben szándékukban állt a végvidék többi részét is kifosztani. Várdai és Drágfi találkozására nem maradt adatunk, ám utóbbi június 5-én még Erdődön volt, onnan írt más ügyben levelet a püspöknek, és ebben is hangsúlyozta, hogy az ország súlyos ügyeit intézi, amelyben az ő segítségére is szüksége van.³⁰ (Sőt, valószínűleg még két nap múlva is otthonában tartózkodott: a kelet helyet nem tartalmazó június 7-én kelt végrendeletét minden bizonnyal még elindulása előtt foglalhatta magyar nyelven írásba.)³¹ Újabb adataink a nyár második feléből vannak: Szalkai László kancellár 1524. július 22-i levelében arról számolt be Andrea dal Burgo pápai követnek, hogy Szapolyai János erdélyi vajda, Drágfi János temesi ispán és

Perényi Péter Szörény várhoz készülnek Báli bég ellen.³² Mindezt megerősíti Perényi Ferenc váradi püspöknek a székhelyéről 1524. augusztus 6-án Batori Andrásához írt levele is, amely szerint a minap három napon át az erdélyi vajdánál tartózkodott (sajnos azt nem írta, hol), ahol megtudta, hogy a vajda megpróbál segítséget küldeni az ostromlottaknak, de kevés embere van. A temesi ispánnal, a püspök testvérével (Perényi Péterrel) és kállói Vitéz Jánossal alig több mint ezer huszárjuk és hatszáz nehézfegyveresük van, a puskások jó része viszont a minap elesett. Nem tudja, hány ember érkezik az erdélyi és a havasalföldi részekről. Annyit azonban bizonyosnak tartott, hogy a vár annyira nélkülözi az ellátást, hogy hacsak nem sikerül mielőbb pótolni, elveszik, sőt abban sem volt biztos, hogy a vár még magyar kézben van.³³ A várat ekkor még sikerült megvédeni, de az újabb, Báli bég által indított szeptemberi támadás során valamikor október első felében elfoglalták.³⁴ Október 2-án Budáról Kanizsai László arról írt feleségének, Drágfi Annának (aki János testvérének, Györgynek a leánya),³⁵ hogy jó egészségben megérkezett Drágfi János, illetve beszámolt két házasságkötésről, és arról, hogy Szörény várat ostromolják a törökök, és nem tudni, hogy elfoglalták-e már.³⁶ Nem lenne meglepő, ha az utóbbi hírt a temesi ispán hozta volna magával, és az örömből, amellyel érkezését fogadták,³⁷ talán arra is következtethetünk, hogy a harcokban egy ideig János főkapitány is részt vett. Az évből utolsó adataink ismét budai tartózkodására utalnak: december 19-én és 21-én egy-egy királyi oklevél referense volt a kancellárián.³⁸ Ugyanígy budai tartózkodására utalnak 1525. év eleji forrásaink is: egy január 10-én Budán kelt királyi oklevélben arról írtak, hogy a temesi ispán és az Alsó

²⁹ MNL OL DL 82658.

³⁰ MNL OL DL 82659.

³¹ *Középkori lev.* 94–96.

³² HDM (II.) 968. (*in expeditionem versus arcem Serinium contra Balibeck*).

³³ SZABÓ 1909. 199.

³⁴ Fentiekre ld. részletesen C. TÓTH 2024a. 51–54.

³⁵ A családfát ld. HEGYI–W. KOVÁCS 2012. 166–167. oldalak között.

³⁶ *Enyingi Török oklt.* 7. sz.

³⁷ „*noverit eadem, quod magnificus dominus Iohannes Dragfy huc Bwdam advenit in optima sanitate, de cuius adventu tam vobis, quam etiam nobis congratulari oportet*” – *Enyingi Török oklt.* 7. sz.

³⁸ *II. Lajos király oklevelei* 967., 971. sz., mindkettő relatio. – Ismert még egy Csengeren kelt, szintén Várdai püspökhöz szóló 1524. évi levele is, de annak dátuma a keltezés formája (szombaton másod[nap]on) alapján nem állapítható meg (*Középkori lev.* 104), az MNL Adatbázisában április 23-i kelettel vették fel (MNL OL DL 82645.), nem tudni, mi alapján.

részek főkapitánya a napokban a király és az ország ügyeiben itt tartózkodott a királynál.³⁹ Február 15-én száz, egy héttel később, 22-én pedig ezer forintot kapott fizetésül,⁴⁰ e kifizetések már a hivatalviselése végét jelentették,⁴¹ mivel március 9-én a király Borsvai Balázs aulikust Temesvárra a várat Drágfitól (illetve emberétől) átvenni.⁴² (Utóbb Drágfi kapott még kisebb összegeket elmaradt fizetése gyanánt.)⁴³ A katonai tisztségtől való megválása biztosan nem a kegyvesztettség jeleként értelmezendő, mivel pár hónappal később, miután a nemesség a hatvani országgyűlésen megterve országbíróvá, a király is kinevezte a tisztségbe.⁴⁴ Távozása talán annak tudható be, hogy a temesi ispánság nemcsak embert próbáló feladat, hanem komoly forgótőkét is igényelt, hiszen sokszor az ispánnak kellett előfinanszíroznia a kiadásokat. Mindezek fényében talán meglepőnek tűnhet, hogy a király Drágfi utódként két olyan személyt nevezett ki immár csak a temesi ispánságra, akik birtoknagyság tekintetében a másod-, illetve a harmadvonalat képviselték. Az ellentmondás azonban csak látszólagos, adataink fényében könnyen feloldható.

Noha nem ismeretlenek a korszak kutatói előtt, de Mohács előtt jelentősebb pályát csak egyikőjük futott be. Ráskai Gáspár (†1534/1536)⁴⁵ – Balázs tárnokmester, „nádorhelyettes” fia – 1517-től nógádi ispán, majd 1524-ben királyi kamarás és követ volt, a pénzügyekhez biztosan értett, mivel az 1521. évi Erzsébet-napi országgyűlésen a következő évre rendi kincstartónak választották.⁴⁶ Jóllehet Gáspárnak is lehetett hadi jártassága, de társa, palotai Cibak Imre (†1534)⁴⁷ ekkor még

tapasztaltabbnak számított e téren: ő 1524 második felétől mint karánsebesi kapitány védte a szörényi bánóság megmaradt területét,⁴⁸ illetve 1525 elején a Temesváron szolgáló királyi udvari huszárok kapitánya volt.⁴⁹

Kettőjük kinevezésére 1525. február legvégén, de még március 6-a előtt kerülhetett sor, és a tisztséget – noha csak közvetett adatok bizonyítják – egy évre vállalhatták el. Lemondásuk szinte napra pontosan egy évvel később, március 17. és 27. között történt meg.⁵⁰ Jóllehet katonai tevékenységükre semmilyen forrásunk sincs, de hűséges szolgálataikat megjutalmazta a király: Cibak lemondása után nem sokkal, március végén,⁵¹ Ráskai pedig egy évvel később részesült adományban.⁵² Visszatérve még a temesi ispánság elfoglalására, a királyi számadáskönyvnek köszönhetően valószínűleg a középkori tisztségviselők hivatalba lépései közül az egyik legjobban ismert eset az övék. Az újonnan kinevezett ispánoknak a kincstartó március 6-án kiutalta fizetésüket, kilencezer forintot, valamint kaptak további száz gyalogos zsoldjára 600 forintot, illetve kétezer forintot a vár karbantartására. E napon még a király Temesváron szolgáló ágyú mestere, Jakab is megkapta 90 forintos fizetését.⁵³ A következő napon kifizették a király által a kinevezésük jeleként átadott királyi zászló árát is,⁵⁴ amelyet az ünnepélyes beiktatásukkor nyújtott át nekik. Március 9-én – mint fentebb már említettem – küldték Borsvai Balázs aulikust Temesvárra a vár átvételére,⁵⁵ amelyet követhetett Ráskai és Cibak levonulása a déli végekre. A következő időszakból annyit tudunk,

³⁹ „hiis superioribus diebus, quibus ipse exponens nostris et regni nostri negotiis hic apud nos fuisset occupatus” – II. Lajos király oklevelei 994. sz.

⁴⁰ *Libri rationum* 310, 385.

⁴¹ *Arch. 1458–1526. I.* 125.

⁴² *Libri rationum* 559.

⁴³ *Uo.* 779. (márc. 28. 175 frt), 1877. (júl. 2. szövegetek 73 frt értékben).

⁴⁴ *Arch. 1458–1526. I.* 91. *Mohács Magyarországa* 22. (Burgio júl. 11-i jelentése.)

⁴⁵ Ráskai Gáspár életrajza: *Életrajzi lexikon* (Faragó Dávid).

⁴⁶ C. Tóth 2016. 91–92.

⁴⁷ Cibak Imre életrajza: *Életrajzi lexikon* (Szarka József).

⁴⁸ *Arch. 1458–1526. I.* 153.

⁴⁹ *Libri rationum* 397.

⁵⁰ *Arch. 1458–1526. I.* 125.

⁵¹ 1525. márc. 31. (*II. Lajos király oklevelei* 1082. sz.)

⁵² 1526. febr. 11. (*II. Lajos király oklevelei* 1414. sz.)

⁵³ *Libri rationum* 516–519.

⁵⁴ *Uo.* 527.

⁵⁵ *Uo.* 559.

hogy június 11-én postázták a király levelét, amelyben megparancsolta nekik, hogy ne jöjjenek fel a hatvani gyűlésre Keresztelő Szent János ünnepére (június 24.),⁵⁶ illetve július 2-án Cibak küldötte érkezett meg ura fizetéséért a királyi kincstartóhoz.⁵⁷

A fentiek alapján talán kijelenthetőnek látszik, hogy a két ispán meghatározott időre, konkrétan egy évre vállalhatta el a megbízatást, és annak letele után nem kívánták azt megújítani. (Burgio pápai követ március 5-i jelentéséből is halványan ez körvonalazódik: e szerint változás lesz az ispánságban, és felmerült, hogy visszaadják azt Bátorinak.)⁵⁸ Könnyen elképzelhető, hogy olyan megállapodást kötöttek, mint egy évtizeddel korábban Perényi Imre nádor II. Ulászló királlyal, aki szintén írásban lefektetett módon és feltételekkel vállalta el a dalmát–horvát–szlavón báni tisztséget 1512-ben és 1513-ban.⁵⁹

Az ispánok lemondását (1526. március 27. előtt) követően – Burgio már idézett jelentése szerint – a király húsvét (április 1.) után szándékozott valakit Temesvárra küldeni.⁶⁰ Hogy ez akkor megtörtént-e, nem tudni, de június 2-án már Perényi Péter abaúji örökös ispán állt a temesi ispánság élén,⁶¹ akinek személyében a katonai és a pénzügyi háttér, azaz a megfelelő birtoknagyság is rendelkezésre állt. Június elején több részletben kapta meg ő, illetve küldték el neki embere, Doroszlai János útján a fizetésének mintegy a harmadát.⁶² Kinevezése gyakorlatilag egybe esik a mohácsi csatával végződő mozgósítás megkezdésével, feladatai azonban nem a temesi ispánság területére szőlították, hanem Mohácsra a királyi seregbe, ahol – Brodarics István *Igaz története* szerint – a csatában a balszárnyat

vezette.⁶³ Az összecsapásból sikeresen elmenekülve az azt követő időszak egyik kulcsfigurája lett.

A fentiekben eddig éppen csak érintettük Tomori Pál személyét, ezért itt az ideje, hogy immáron róla is szó essék. Az egyik legfontosabb kérdés a fentiek fényében, hogy milyen felhatalmazást kapott az érsek az 1523. májusi országgyűlésen.

Fraknoi Vilmos munkájában Vincenzo Guidoto velencei követ jelentésére (aki szerint Tomori összesen két és fél évet töltött a ferenceseknél),⁶⁴ Szerémi György munkájára (a káplán kora tavasszal⁶⁵ kereste fel Tomorit Esztergomban), illetve a pápai bulla (a megerősítés február 4-én kelt) általa vélt megérkezésének idejére (május elején) hivatkozva arról írt, hogy Tomori hosszas gyözködés után adta be derekát, és végül 1523 májusában elhagyta az esztergomi kolostort, és elfogadta király általi kinevezését a kalocsa-bácsi érseki székre.⁶⁶ Ez az idősor azonban a fentebb már említett bácsi vári udvarbíró február 28-i feltűnése, illetve éppen a pápai megerősítés kelte (amelyből viszont az következik, hogy királyi kinevezésének dátuma legkésőbb 1522 decembere lehetett) miatt nem tartható, és Tomori már korábban elfoglalhatta az érseki székét. Az időpontot pedig további adataink alapján pontosabban is meghatározhatjuk.

Szerémi munkájában arról írt, hogy Pál barát 1522 mindenszentek ünnepén (november 1.) vonult be a bácsi érsekségbe, és Péterváradot „mindjárt átvette Fekete Mihály kezéből, de azért ez mindig az ő szolgálatában volt”.⁶⁷ E Mihály azonban 1522. október 9-én már volt kormányzóként szerepel.⁶⁸ Azt is tudjuk, hogy voltak olyanok, legalábbis Giuliano Caprili ferrarai követ szerint, akik már 1521-ben

⁵⁶ *Libri rationum* 1544.

⁵⁷ *Libri rationum* 1866.

⁵⁸ *Mohács Magyarországá* 46.

⁵⁹ Minderre ld. *Perényi lt.* 762, 765. sz.; *Arch. 1458–1526.* I. 100. – A háttérre: PÁLOSFALVI 2009. 286–287.

⁶⁰ *Mohács Magyarországá* 52–53 (Burgio márc. 27-i jelentése).

⁶¹ *Arch. 1458–1526.* I. 125.

⁶² Jún. 2. és 3. 300 és 1000 frt-ot kap (*Libri rationum* 2008, 2021), 10. és 13. Doroszlai János révén 1000 és 500 frt-ot küldenek neki (*Uo.* 2103, 2150.).

⁶³ BRODARICS 317.

⁶⁴ Tomori ferenceseknél töltött időszakának kronológiája meglehetősen zavaros, több, egymásnak ellentmondó információ alapján kellene meghatározni.

⁶⁵ Az időpontra az utal, hogy Szerémi „amidőn beléptem a barátok kertjébe, akkor kapált a hüvelyesek vetésére”. SZERÉMI 92.

⁶⁶ FRAKNÓI 1881. 23–26.

⁶⁷ SZERÉMI 93.

⁶⁸ MNL OL DL 107185.

Tomorit szerették volna a királyi sereg parancsnokaként látni. Minderről július 29-én Budán kelt jelentésében így írt: „*A magyarok erősek lehetnének, de valójában nincsenek hadban jártas kapitányaik és a hosszú béke alatt elpuhultak. Volt nekik egy Tomori Pál nevű emberük, akinek ugyan nagy tudása volt ebben, de miután látta, hogy a tisztségeket és hivatalokat a gyávák kapják, ráadásul egy vagy két pap kérésére, szerzetesnek állt. Próbálták visszahívni onnan, de nem jártak sikerrel.*”⁶⁹ Sőt, Brodarics István munkája szerint (amelynek közlését nincs okunk kétségbe vonni) már az őszi országgyűlésen kérték a királyt, hogy az érsekséget adja Tomorinak, hogy annak birtokában és jövedelmével megvédhesse azt a vidéket.⁷⁰ Továbbá, mint tudott, a királyi pár jónéhány országnaggyal és bizalmi emberrel 1522. február végén Csehországba távozott – 14 hónap múlva tért vissza⁷¹ –, így a fontos személyi ügyekben a döntések még elutazásuk előtt megszülethettek. Az eddig felhasznált és más egyéb adatok alapján az alábbi módon rekonstruálhatjuk a történéseket: Tomorit a király – figyelembe véve az „ország” akaratát – még elutazása előtt, 1522 elején kinevezte az érsekség élére. A barát azonban megtagadta a kilépést a rendből (ez év tavaszán járhatott nála Szerémi is Esztergomban), ezért a király az újonnan megválasztott pápához, VI. Adorjánhoz fordult⁷² – követe, Brodarics István révén⁷³ –, hogy mentse fel fogadalma alól Tomorit és utasítsa az érsekség elfogadására.⁷⁴ A követ

április–május fordulóján még Velencében tartózkodott, és szeptember 1-jén Rómában volt.⁷⁵ Az e napon Lajos királyhoz írt levele szerint a pápa augusztus 28-án érkezett meg a Rómához közeli Szent Pál-monostorba, majd másnap a Városba, ahol 31-én koronázták meg; a követ még semmit nem tudott intézni az uralkodó által rábízottakból, és csak remélte, hogy a napokban alkalma lesz a konzisztóriumban előadni azokat.⁷⁶ Fontos megjegyezni, hogy Adorján pápa az első konzisztóriumát éppen az említett szeptemberi napon tartotta, Brodaricsot és társát viszont csak a szeptember 4-i ülésen fogadták, ahol a követek hosszú beszédben ajánlották az országot és királyt a pápa figyelmébe, illetve a beszámoltak a török veszélyről.⁷⁷ A pápai kinevezés – mint arról már szó esett – végül csak öt hónappal később, az 1523. február 4-i ülésen történt meg: a pápa a magyar király levelében közölt kérelme figyelembe vételével döntött Tomori érsekségéről, akit kötelezett a főpapi szék elfogadására, illetve egyúttal diszpenzációt kapott annak elfoglalását akadályozó bűnei alól, valamint megengedte, hogy a kinevezéskor szokásos illetéket (*annata*) a török elleni védelemre fordítsa.⁷⁸ Mindezek alapján hihetőnek tűnik Szerémi állítása arról, hogy Tomori 1522. november 1-jén vette birtokba az érsekséget, ez egyébként egybeesett a hadművelleti idény lezárultával és a zsoldosok frontról való hazatérésével is. Ez az időpont jól illeszkedik a Vincenzo Guidotónál szereplő két és fél éves kolostorban töltött időhöz:⁷⁹

⁶⁹ „*Potria esser questi hungari fusseno gagliardi, ma in vero non hanno capitanei experti, et epsi da la longa pace sun fatti effeminati. Havevano un Thomori Paulo grande uomo in arte militare, ma vedendo epso li honori et officii darsi ali ignavi et a petitione di un prete, o dui, si fece frate, l'han volute cavare fuori, ma non li e state ordine.*” – MNL OL DF 294981. (Vestigia 1926. – A levél szövegének ismeretét Kristóf Ilonának köszönöm.) – Vö. FRANKÓI 1881. 23. (Giulano Caprili 1521. júl. 29-i jelentése: „*Thomori Paolo si fece frate. L'han voluto cavare, ma non lie stato ordine.*”) – Fordítása: UDVARDY 1991. 432.

⁷⁰ FRANKÓI 1881. 24. (Frankói azonban elvetette a lehetőséget.) – A vonatkozó rész fordítása: BRODARICS 302–303.

⁷¹ Vö. C. TÓTH 2012a.

⁷² Vö. Tomori 1526. ápr. 9-i levelével (THEINER II. 667–668; idézi FRANKÓI 1881. 25. 2. jegyzet).

⁷³ Brodarics 1522 január–februárjában nemcsak a pápához, hanem más itáliai fejedelmekhez, így a ferrarai herceghez (1522. jan. 28. *II. Lajos király oklevelei* 262. sz.) és a mantovai örgrófhhoz (febr. 17. *II. Lajos király oklevelei* 282. sz.), a Firenzei (febr. 7. Flórenczi okmt. I. 39–40. = *II. Lajos király oklevelei* 274. sz.) és a Velencei Köztársasághoz (jan.–febr. fordulójá: *Diarii XXXI-II.* 187. = *II. Lajos király oklevelei* 264. sz.) is kapott megbízólevelet.

⁷⁴ Vö. Tomori 1526. ápr. 9-i levelével (THEINER II. 667–668.). „*Szívesen háritottam volna el a királyi felség és az ország főrendei-nek sürgető felszólításait; ... Azonban elfogadására kényszerített a szent szék parancsa, az engedelmesség esküje, mellyel a pápa irányában le vagyok kötve.*” – FRANKÓI 1881. 50.

⁷⁵ KASZA 2015. 237.

⁷⁶ *Epistulae* 57.

⁷⁷ *Consistorialia* 37. (27–28. sz.)

⁷⁸ *Uo.* 38. (29. sz.)

⁷⁹ BALOGH 1929. LXXIX.

figyelembe véve ingóságjegyzékének 1520. július 17-i keltét⁸⁰ és az érsekség elfoglalásának előbb meghatározott időpontját (1522. november), az időtáv gyakorlatilag majdnem 30 hónap.

Az új érsek első feladatai közé tartozhatott egyházmegyéje állapotának normalizálása, azaz a világi adminisztrátor és kormányzó tevékenysége utáni rendrakás, az érseki hivatal újraindítása (noha segédpüspökéről nem tudunk, de bácsi vikáriusa – Palina György nagyprépost – ismert).⁸¹ A király hazaérkezése idejére összehívott országgyűlésen hivatalból kötelessége volt megjelenni (jóllehet a király adhatott felmentést ez alól), így budai tartózkodása május elején források hiányában is biztosnak tűnik. És jóllehet az országgyűlési határozatokban nem jelenik meg, de a velencei követ jelentése alapján egyértelmű, hogy a déli határok – azaz Pétervárad és környéke – védelmére kiállított 12 ezer fős sereget Tomori mint kapitány vezetésével szándékoztak a határra vezényelni.⁸² A forrásban szereplő „kapitány” címre alább még visszatérek.

Az érsek-kapitány a katonákkal és az ellátmánynyal (15 000 forint) június 2-án indult el szolgálati helyére.⁸³ Három héttel később további összeget

küldtek utána Péterváradra a sereg és más egyebek költségére (a Burgo követ által említett 27 ezer forint nem világos, hogy az előzővel együtt vagy azon felül értendő).⁸⁴ A korszak egyik legfényesebb haditettében, az augusztus 6-án és 7-én Szávaszentdemeter, Nagyolaszi és Rednek környékén lezajlott három csatában Tomori Pál személyesen nem vett részt,⁸⁵ mert betegen Péterváradon tartózkodott.⁸⁶ Kubinyi András szerint valójában nem betegsége miatt volt távol, hanem azért, mert onnan koordinálta a hadmozdulatokat,⁸⁷ szempontból mindez annyiban fontos, hogy Tomori személyesen nem vett részt a harcokban.

A török seregek vereségével a közvetlen betörés veszélye ugyan elmúlt, de Tomori azt a hírt kapta, hogy a támadók nem nyugodtak bele a számukra szokatlan helyzetbe és újra megpróbálkoztak egy támadással. Ezért – valamikor 1523. szeptember 8. előtt – megparancsolta Bács megye nemességének, hogy álljanak készen a fejenkénti hadba vonulásra.⁸⁸ Az innen-onnan összegyűjtött négyezer katonájával⁸⁹ az érsek – szeptember 20-i levele szerint – Szalánkemén mellett táborozott le szeptember 13. táján,⁹⁰ hogy egyrészt Ferhát basával szemben

⁸⁰ *Középkori lev.* 79–80; idézi FRAKNÓI 1881. 19, 22.

⁸¹ *Főpapi arch.* 1440–1526. 39.

⁸² „et quelle poche gente che furono mandati alli confini per quelli Reuerendissimi Prelati, che poteuano esser da 12 milia persone, capitano de le qual fu facto il Reuerendissimo Archiepiscopo de Colocia” – WENZEL 1878. 284–285 (idézi FRAKNÓI 1881. 30).

⁸³ FRAKNÓI 1881. 31. (Orio e napi jelentése alapján); HDM (II.) 665. (Burgo jún. 1–2-i jelentése).

⁸⁴ HDM (II.) 699. (Burgo jún. 24-i jelentése).

⁸⁵ KUBINYI 2007. 146–149. – Fraknói Vilmos ugyan váltig állította részvételét a harcokban, az ezzel ellentétes források mind egyikét elvetette (FRAKNÓI 1881. 32–33). – Távollétét bizonyítja véleményem szerint saját szept. 20-i erősen túlzó levele is, amelyben Derencsényi János gratulációjára válaszul azt emelte ki, hogy nem neki, hanem katonáinak jár a dicséret, hiszen ő csak imádkozott értük (*in quibus meis felicis successibus congratulari se scribit. Agoque eidem grates haud parvas. Commoditas tamen et successus felix alios concernunt, milites et viros agiles, meum orare Deum est tantummodo.* – FRAKNÓI 1881. 86., eredetije lappang.)

⁸⁶ „Tomory Pál akkoron igin beteg vót, oda nem mehetett, de azért ő népe ott vót az hadban.” – Memoria rerum 24. – Szerémi György így írt erről: „A számban hatodik, maga Cseribasa, vonakodott elmenni, mert betegnek tette magát; hadinépét mégis elküldte a harcra a pogányok ellen.” – SZERÉMI 94.

⁸⁷ KUBINYI 2007. 146.

⁸⁸ „Nova hic sunt, quod reverendissimus dominus Paulus Thomory archiepiscopus Collocensis commisit universis nobilibus huius comitatus, ut ita parati esse debeant, quod quamprimum necesse fuerit, statim per singula capita contra Turcos insurgere possint et valeant, quoniam prout revera percepisset, Turci similiter invicem congregati essent et nesciret diem et horam saltem, quo die in hac regnum rursus irruptionem facere vellent.” – MNL OL DL 82612. (1523. szept. 8. Szentmihály. Szentmihályi Tamás levele Várdai Ferenc erdélyi püspökhöz.)

⁸⁹ „circiter quattuor milibus hominum, precibus meis, ex diversis locis ordinatis” – FRAKNÓI 1881. 86. (1523. szept. 20. Szalánkemén. Tomori Pál levele Derencsényi János borsodi ispánhoz; eredetije lappang.) Derencsényi János borsodi ispánsága problémás, mivel Jánosnak az alispánsága 1509 és 1512 között adatolt (*Arch.* 1458–1526. II. 86.), a levél „szöveges” oldalát facsimilében közölte Fraknói a kötet elején, de a címzést tartalmazó hátoldalt nem, így nem állapítható meg, hogy ki és milyen hivatallal volt a címzett.

⁹⁰ A szept. 20-án kelt levele szerint „ubi hodie octavus expiravit dies, quod stetimus in exercitu” – FRAKNÓI 1881. 86.

biztosítsa az ottani Pacsinta nevű szőlőhegyen a szüretet,⁹¹ másrészt figyelje a török hadmozdulatokat. A szüreti multságok és a hadi idény lezárultával Tomori eltűnik a szemünk elől, de november közepén (16.) már az érsekség déli székhelyén, Bácsón találjuk.⁹² A következő adatunk egy hónappal későbbi: a már idézett forrás szerint Tomori december 14-én Futakon személyesen vette át Bátori István cserögi várnagyától a mondott várat, illetve Cserög és Futak mezővárosokat.⁹³

Valamikor 1524. január végén, február elején történhetett a híres katona, Bárdi István Tomori általi elfogása, majd kivégeztetése Péterváradon.⁹⁴ Az év hátralévő részéből mindössze két követjelentés egy-egy mondata utal Tomori tevékenységére: április közepén a kalocsai érsek – a jelenlegi – kapitány a Száván túlra vezetett egy portyát, amelynek során 70 katonát veszített, azok nagy része azonban nem a harcokban hunyt el, hanem a Száván történt átkelés során fulladt a folyóba, mivel páncélban keltek át egy hajóval, amely elsüllyedt.⁹⁵ A másik esemény valamikor augusztus elején történhetett, Burgio augusztus 25-i jelentése szerint a napokban, amikor a törökök betörték az országba, a kalocsai érsek feltartóztatta őket és 10–12 törököt elfogott.⁹⁶ (Elképzelhető, hogy mindkét portya a szörényi bánságban zajló harcokkal volt összefüggésben, amelyekben Tomori értelemszerűen közvetlenül nem vett részt.) Valamikor az ősz végén súlyosan megbetegedett, de december közepén már felgyógyulását jelentették.⁹⁷ Tomori Pál 1525. január elején Budára jött – mivel gyakori sürgetése ellenére sem küldtek neki pénzt – lemondani „a főkapitányi hivatalról”.⁹⁸

Milyen „főkapitányi hivatalról” akart lemondani Tomori, ha azt, mint fentebb már szó esett róla, ekkor még Drágfi János temesi ispán viselte? Az kétségtelenül igaz, hogy az 1523 májusában Tomori neve mellett felbukkanó kapitányi cím,⁹⁹ amelynek viselésére 1524-ből is van adat,¹⁰⁰ illetve az arról történt lemondás, jöllehet egyértelmű, hogy nem az „Alsó részek főkapitánya” címről, illetve annak a szerzők tollán történt „rövidüléséről” van szó, magyarázatra szorul. A források alapján az is egyértelmű, hogy Tomori királyi pénzen felfogadott csapatok vezetését látta el (királyi) „kapitányi” (*capitaneus*) címmel. E tisztség nem ismeretlen a Magyar Királyság történetében. Már a 15. század elejéről van adatunk arra, hogy az uralkodó a királyi sereg élére kapitányt állított: például Zsigmond király az 1403. évi lázadás leverésére Csehországból hazaküldött Garai Miklós nádort nevezte ki királyi kapitánnyá.¹⁰¹ De a tisztség említéseinek „sűrűsödése” a Jagellók idejére esik. A megbízatást és a királyi főkapitányi címet a jelenleg ismert példák alapján a kinevezett személy(ek) mindig országgyűlés idején (nem feltétlen törvénybe foglaltan), meghatározott időre vagy célból nyerte/nyerték el. Feladatuk a király, a katonai tisztviselők, továbbá egyéb országnagyok és intézmények által kiállított katonák vezénylése és felettük a katonai joghatóság gyakorlása.¹⁰² Tomori Pál esetében a királyi kapitányi kinevezése valószínűleg határozatlan idejű, azaz visszavonásig vagy lemondásig volt érvényes. Területileg, ha volt ilyen kikötés, akkor az egyházmegyéjére és a Szerémségre vonatkozhatott. Ez utóbbira szeptember végéről van adatunk a királynak a pápához írt leveléből, amely szerint a szerémi végeket a kalocsai érsek (*fines Sirmienses, quos*

⁹¹ „Ceterum promontorium de Zalonkemen Pochynta vocatum, ad quod Ferhath bassa exire tendebat, ..., vindemiavimus.” – FRAKNÓI 1881. 86.

⁹² *Documente* XV/1. 275–276. (Tomori Pál érsek levele Szeben városához a fogarasi várnagyok és az oláhok közötti ügyben.)

⁹³ *Enyingi Török okl.* 6.

⁹⁴ FRAKNÓI 1881. 34. (Lorenzo Orio febr. 20-i jelentése alapján), SZERÉMI 89, 100; *Memoria rerum* 25.

⁹⁵ „episcopus (!) Colocensis nunc capitaneus fecit quasdam excursionses contra Thurcas, sed de suis amisit ad septuaginta, quorum maior pars in fluvio Savo demersit, quoniam cum armis inscendere volebant, cum nave submersi sunt.” – HDM (II.) 911. (Snapek máj. 1-jei jelentése).

⁹⁶ „Colocenso questi giomi, volendo passar Turchi ad depredar nel Regno, se lie opposto et have preso circa 10-o 12 di essi.” – FRAKNÓI 1881. 37. (Burgio 1524. aug. 25-i jelentése alapján).

⁹⁷ FRAKNÓI 1881. 37. (Guidoto dec. 14-i jelentése alapján).

⁹⁸ FRAKNÓI 1881. 38. (Campeggio jan. 5-i és 22-i jelentése alapján).

⁹⁹ „capitaneo” – WENZEL 1878. 284–285. (idézi FRAKNÓI 1881. 30.)

¹⁰⁰ „episcopus (!) Colocensis nunc capitaneus fecit quasdam excursionses contra Thurcas” – HDM (II.) 911.

¹⁰¹ C. TÓTH 2024b. 50.

¹⁰² C. TÓTH 2020. 306–313.

Colocensis tuetur) és az ő kapitánya (*capitaneus meus*) védelmezi.¹⁰³

Visszatérve immár az 1525. évi történésekre, az események fonalát a január eleji lemondása idején érdemes felvennünk. Tomori – miután a pápai követ tanácsa szerint járt el – elhatározását megváltoztatta, és mégsem mondott le a kapitányságról. A döntést nagyban elősegíthette, hogy a királyi kincstartó január 13-án ezer és 17-én további 11 441 forintot adott neki 500 lovas és 300 gyalogos tartására a péterváradra várban.¹⁰⁴ A gyalogosok szállítására Budáról Péterváradra a hajósok összesen 93 forintot kaptak a hónap legvégén.¹⁰⁵ Révai Ferenc nádori titkár e napon Gyulai Gergelyhez írt leveléből további információkat is megtudunk: „*végül – szól levele – nem tudom, mi újat írjak uraságodnak a táncokon és egyéb dolgokon kívül, amelyek nem tartoznak az ország védelméhez; a kalocsai érsek ma elindul az Alsó részekre, akinek több ezer forintot adtak, amennyire sikerült megtudnom, azt mondják, az érseknek 16 ezer forintot adtak át*”.¹⁰⁶ Az indulás azonban csúszott pár napot, Campeggio bíboros – aki látta Tomori kivonulását – jelentése szerint arra csak február 2-án került sor¹⁰⁷ (persze könnyen lehetséges, hogy mindkét információ igaz: a gyalogosok hajóval hamarabb indulhattak mint a lovasok, akiket nyilván Tomori vezetett). A következő hírünk három hónappal későbbi: egy május 3-i kifizetés alapján elképzelhető, hogy az érsek és a temesi ispánok azonos helyen tartózkodtak (azt azonban nem tudjuk, hol), mivel e napon Mátyás deáknak kellett

egy levelet kézbesítenie a király bizonyos ügyeiben számukra.¹⁰⁸ (A feltételes módot az indokolja, hogy a küldönc mehetett két különböző, de egy irányba eső helyre is.) Egy hét múlva pedig ezer forintot postáztak Tomorinak a Szerémségben állomásozó 500 huszár fizetésére.¹⁰⁹ Valamikor július első felében az érsek Szerbiában portyázott katonáival,¹¹⁰ de a rövid hír alapján inkább a határok mentén zajló szokványos harci cselekményről lehetett szó.

Augusztus elejétől azonban az eddigiektől eltérő témájú oklevelek kerültek ki Tomori írnokának keze alól: a hónap elején Péterváradról adott parancsot a bácsi káptalannak, hogy működjenek közre a budavári Szűz Mária-társaskáptalan Valkó megyei Draszád és az óbudai Szűz Mária-kolostor apácáinak Bács megyei Szond birtoka közötti Ágastó nevű halastó és két, Küllő- és Bakszonhát nevű prédiium hovatartozása ügyében tartandó vizsgálatban.¹¹¹ Augusztus 21-én ugyanebben az ügyben Bács várából adott ki oklevelet.¹¹² Két hónappal később, november 4-én, Péterváradon Révai Ferenc Bodrog megyei Csomoklya birtoka tárgyában kibocsátott oklevelében megleljük a magyarázatot is: a Bács megye szolgabíráihoz szóló parancsában a szokásos önmegnevezése (ferences szerzetes, kalocsa-bácsi érsek) mellett megjelenik egy új tisztsége is, még pedig „a király Valkó, Bács és Bodrog megyékbe kinevezett bírāja”.¹¹³ Öt nap múlva, november 9-én még ugyanitt tanácskozott bírótársaival, a királyi kapitányokkal és zsoldosokkal, illetve más nemesekkel a budavári társaskáptalan és az óbudai apácák – előbb

¹⁰³ THEINER II. 655. (1525. szept. 30.)

¹⁰⁴ *Libri rationum* 6, 30.

¹⁰⁵ *Uo.* 187–188.

¹⁰⁶ „*Deinde nescio, quid novi scribam domine vestre egregietati preter choreas et alia, que non pertinent ad defensionem rei publice, dominus reverendissimus Colocensis hodie discessurus est ad partes inferiores, cui dati sunt aliquot millia florenos, quantum intelligere potui summe ipsius quantitatem sue reverendissime domini dicunt datam esse summam sedecim milia florenos.*” – MNL OL DF 260505. (1523. jan. 31. Buda. Révai Ferenc nádori titkár levele Gyulai Gergelyhez.)

¹⁰⁷ FRAKNÓI 1881. 41. (Campeggio febr. 8-i jelentése alapján).

¹⁰⁸ „*Eodem die Mathie litterato servitori nostro cum litteris regie maiestatis ad dominos comites Themesienses et reverendissimum dominum archiepiscopum Colocensem in certis rebus et negotiis sue maiestatis misso pro expensis et solutione currus kochy dati sunt fl. 10.*” – *Libri rationum* 1190.

¹⁰⁹ *Uo.* 1257. (máj. 11.)

¹¹⁰ *Mohács Magyarországá* 25. (Burgio júl. 18-i jelentése).

¹¹¹ MNL OL DL 24171. (1525. aug. 2.) – A bácsi káptalan 1525. aug. 13-i jelentése Tomorihoz: MNL OL DL 24174.

¹¹² MNL OL DL 24178. (Átírása: MNL OL DL 24218.)

¹¹³ „*domini Ludovici Dei gratia Hungarie et Bohemie etc. regis, domini nostri gratiosissimi ad comitatus de Walko, Bachiensem et de Bodrog iudex commissarius*” – *Enyingi Török oklt.* 17. sz.

említett – ügyében.¹¹⁴ Erről a következő napon a bácsi káptalanhoz szóló parancslevele azonban már a Duna innenső partján, a tucat kilométerre fekvő Futakon kelt.¹¹⁵ Végül az utolsó forrásunk e perben Tomori jelentése a királynak, a hónap legvégén kelt, immáron érseki székhelyéről, Bácsról.¹¹⁶ További három olyan oklevél ismerjük még, amelyet mint megbízott bíró bocsátott ki, mindhárom a Révai és Szákai családok közötti pereskedés során keletkezett: december 13-án és 29-én Péterváradon (bírói székén az ottani katonákkal),¹¹⁷ 31-én pedig Bács várában állította ki ezeket.¹¹⁸ Ez utóbbi egyúttal utolsó emléke a bírói tisztségének, ugyanakkor korántsem áll egyedül. Egy évvel korábban, 1524 novembere és decembere között Szapolyai György szepesi gróf Zala és Vas megyékbe,¹¹⁹ míg 1525 novemberében Korlátkövi Péter udvarmester Komárom megyébe kapott ugyanilyen felhatalmazást a királytól.¹²⁰ Egyelőre nem világos, vajon a szóban forgó megyék kérték a királytól, hogy tartasson bírói ítélezéseket – mintegy a régi közgyűlések módjára – számukra,¹²¹ avagy egy adott időszakra szóló királyi akaratra történt megbízásról van szó. Inkább az utóbbi lehetséges, mivel a három királyi kinevezett bíró oklevelei nem egy-egy közgyűlési időponthoz kötődnek, hanem – a két jobban adatolt esetben – legalább két hónapos időszakhoz. Adatok hiányában azonban az sem állapítható meg, hogy általános jelenségről van-e szó, vagy csak ezt a hat megyét érintette.

Tomori a bírói funkció gyakorlása közben sem felejtkezett el másik feladatáról. A török csapatok a nyár végén ismét mozgolódni kezdtek, és a kapitány ezért a katonáival Szalánkemén városánál foglalt állást, hogy megakadályozza az esetleges átkelésüket. Egyúttal szeptember 26-i levelében segítséget kért a királytól, aki felszólította a környező megyék birtokosait a hadba szállásra.¹²² (Ennek megtörténte nem maradtak fenn adataink.) Pár nappal később, egészen pontosan szeptember 30-án újabb levél érkezett Tomoritól, amelynek fő mondanivalójáról Lajos király rögvest beszámolt VII. Kelemen pápának is: eszerint az érsektől, kapitányától (*domino Colocensi, capitaneo meo*) arról értesült, hogy az általa védelmezett szerémi végeket (*finis Sirmienses*) Báli belgrádi bég minden erejével megtámadta, óráról órára nagyobb seregek érkeznek hozzá. Tomori erről értesülve táborát ott állította fel, ahol az ellenség serege várható, azaz Szalánkeménél, hogy megütközzön velük. A király nem tudja, mi lesz ennek a vége, de könyörög Istenhez, hogy ne hagyja el övét.¹²³ Az információt Burgio is továbbította, nála annyival szerepel több, hogy Báli Titel vagy Szávaszentdemeter ellen vonul; a kalocsai érsek pedig seregeivel átkelt a Dunán és Szalánkeménre ment, remélve, hogy legalább a törökök egy részét megverheti.¹²⁴

Báli bég támadása végül elmaradt, ezért Tomori visszatért az alig 37 kilométerre lévő Péterváradra, ahonnan több – köztük a királynak szóló – levelet is

¹¹⁴ „quod nobis feria quinta proxima ante festum Beati Martini episcopi et confessoris nunc venturum unacum nonnullis dominis capitaneis ac stipendariis regie maiestatis certisque regni nobilibus in castro Waradini Petri constitutis et existentibus” – MNL OL DL 24218. – Az oklevélből kiderül, hogy a korábbi parancsot 1525. aug. 10-én akarták végrehajtani, „tamen quia ob nimiam aieris temperiem et fluctum [~ flatum] perellositatem [~ procellositatem, vö. a másik oklevélben szereplő nimia Danubiali procella kifejezéssel – MNL OL DL 24221.] et crispationem, qua eodem die aquam Danubialem inter possessiones Zond et Drazad decurrentem occupaverat”. – Az MNL OL DL 24174-ben is „procella” szerepel.

¹¹⁵ MNL OL DL 24218.

¹¹⁶ MNL OL DL 24221.

¹¹⁷ „noverit serenitas, quod nobis in festo Beati Thome episcopi et martiris unacum certis huius regni nobilibus, militaris scilicet conditionis personis in castro Waradini Petri per (!) faciendo moderativo iudicio causantibus in sede nostra iudiciaria consequentibus” – MNL OL DF 259656.

¹¹⁸ MNL OL DF 259656.

¹¹⁹ HOLUB 1929. 198. – Az első oklevelet nov. 9-ről (MNL OL DL 36746), az utolsót dec. 21-ről (MNL OL DL 67897) ismerjük (van még egy 1525. nov. 19-i keltű parancslevele is, de annak évét a jelentésben elírták [MNL OL DF 282020]). – A vasi megbízatása egy későbbi, 1525. febr. 5-én kelt, erre visszautaló királyi oklevélből derül ki (*II. Lajos király oklevelei* 1015. sz.), említik még a Zala megyeit: 1525. febr. 19. *II. Lajos király oklevelei* 1038. sz.

¹²⁰ 1525. nov. 22. (NEUMANN 2007. 61. 363. jegyzet, reg. = *II. Lajos király oklevelei* 1349. sz.)

¹²¹ Vö. TRINGLI 1998. 7.

¹²² FRAKNÓI 1881. 43. (Burgio okt. 2-i jelentése alapján).

¹²³ ARTNER 2004. 174–176. (*II. Lajos király oklevelei* 1290. sz.) – Minderről Szlavóniába tervezett útja elhalasztásának egyik okaként a király Battyányi Ferenc bánnak is említést tett (*Memorabilia* 54/199. sz. = *II. Lajos király oklevelei* 1300. sz.).

¹²⁴ *Szerbia* 361., CDLXXIX. reg. (Burgio okt. 2-i jelentése).

küldött, ezek közül ma már csak a Szalkai László esztergomi érsekhez és – egykori urához – Bornemissza Jánoshoz szóló október 12-i szövegét ismerjük, köszönhetően annak, hogy Burgio pápai követ október 28-i jelentéséhez lemásolva csatolta azt. A levél első felében Bakics Pál és társai áttelepüléséről esik szó, majd Báli bég kapcsolatfelvételéről,¹²⁵ végül pedig Tomori panaszairól az akkori hadi helyzetben: egyrészt kérte őket, hogy Miklós-napig (december 6.) küldjék neki el azt a pénzt, amit ígértek. A felügyelete alatt álló huszárok és gyalogosok ugyanis ultimátumot adtak neki, hogy ha nem fizeti ki őket, akár a jelenlegi hitvány pénzben is, akkor üresen hagyják a várakat,¹²⁶ azaz hazamennek. Ráadásul a király megengedte Valkó megye nemesi csapatának, hogy hazatérhessenek a megyéjükbe, hogy ott védekezhessenek, ezen aztán felbuzdulva a többiek is ugyanezt tennék. Halkan jegyezte meg, hogy nem tudja, jó ötlet volt-e ez a királytól.¹²⁷ A levél utóiratában még a nála lévő (és nem lévő) csapatok összetételéről emlékezett meg: Szalkai és Bornemissza közbenjárását kérte annak érdekében, hogy Tolna megye csapata menjen vissza Jajca várába, mivel eljöttek onnan, illetve példájukon felbuzdulva a pécsváradi apát

sem küldött katonát. Nem úgy, mint a pécsi püspök (csulai Mór Fülöp),¹²⁸ aki száz – talán nehézlovas – fegyverest adott.¹²⁹ Hasonlóképpen hírt sem látta a váci püspök (gúti Ország János)¹³⁰ bandériumának és a nógrádi nemeseknek sem, a Bátoriak sem küldtek senkit. Bánfi Lőrinc pedig – mint azt jól tudják a címzettek – nagy úr, aki több mint 2000 jobbággyal rendelkezik Valkó megyében – ráadásul a levél későbbi részében még hozzá tette, hogy „öt vára van: Szata,¹³¹ Szentmiklós,¹³² Szlakovc,¹³³ Cserna¹³⁴ és Darnóc,¹³⁵ emellett pedig Bács megye jó részének jövedelmeit is egyedül élvezi.¹³⁶ Amíg a királyi tanácsban volt, 200 lovast ígért, ám eddig egyet sem adott.¹³⁷ Illetve egész Valkó megye csupán 16 huszárt tart fegyverben (azt is a megyében), holott 40 lovast is képesek lennének. Ezért kéri őket, írjanak neki, hogy küldjék seregeiket hozzá.¹³⁸ Amint azt Tomori összefoglalóan megállapította, „nagy a panaszkodás ugyanis, hogy az egyik szolgál, a másik nem”.¹³⁹ Mindenesetre – bármennyit panaszkodott Tomori – az összegyűlt katonákkal és a temesi ispánokkal karöltve pár nap múlva, október közepén betört Szerbiába és Szabács várától mintegy négy mérföldnyire lévő – azonosítatlan helyen fekvő – Kolics városáig portyázott.¹⁴⁰

¹²⁵ FRAKNÓI 1881. 88–89. (Burgio okt. 28-i jelentésének melléklete); Szerbia 360–361. CDLXXVIII. reg., okt. 1-jei kelettel.

¹²⁶ „Supplicio, ut que sunt promissa mihi solvenda ad festum Beati Nicolai solverent. Hoc tempore, quia confederati sunt hic, tam huzarones et pedites, ut castrum relinquunt in vacuum, si preterita eisdem non solvero, cum duobus pravis (!) denariis.” – Uo. 89.

¹²⁷ „Comitatus Walko cepit a me licentiam, ut regia maiestas illis concessit gentes servare, ubi soli volunt. His auditis, comitatus etiam Tolnensis gentes transierunt domum, et iam ceteri etiam solventur. Si bene actum est, nescio.” – Uo. 89.

¹²⁸ Főpapi arch. 1440–1526. 93.

¹²⁹ „Non possum adducere abbatem Pechwaradensem huc, ut gentes mittet. Dominus episcopus Quinqueecclesiensis misit centum armigeros. Rogo vestra reverendissima dominatio velit operam dare, ut comitatus Tholnensis transeat ad Jayzam, ex quo abhinc recesserunt, quam omnibus dederunt malum signum gentes ipsorum; utitur Pechwaradiensis abbas etiam, uti intelligo, illorum consilio.” – FRAKNÓI 1881. 89.

¹³⁰ Főpapi arch. 1440–1526. 107.

¹³¹ A „Zara” alak mögött valószínűleg a Valkó megyei Szata vár neve rejtőzik (CSÁNKI 1894. 276), probléma viszont, hogy a vár ekkor már az érsekségé volt.

¹³² A vár Körös megyében van (CSÁNKI 1893. 54).

¹³³ A vár Valkó megyében van (CSÁNKI 1894. 276).

¹³⁴ A „Chirva” alak mögött valószínűleg a Valkó megyei Cerna/Cserna vár neve rejtőzik (CSÁNKI 1894. 269).

¹³⁵ A végletekig eltorzult „domos” alak mögött valószínűleg a Körös megyei Darnóc vár neve rejtőzik (Arch. 1301–1457. I. 297).

¹³⁶ Tomori levele alapján nem egyértelmű, hogy mire-kire gondolt.

¹³⁷ „Habet hic etiam quinque castra, puta Zara, Zenthmiklos, Zlakocz, Chirva et domos, qui comitatus Bachiensis bonam partem solum aquirat thesauros. Dum autem in consilio erat, promittebat equos CC dare et modo nullum tenet.” – FRAKNÓI 1881. 89.

¹³⁸ „Item gentes domini episcopi Waciensis adhuc ego non vidi, et neque gentes comitatus Neugradiensis. ... Nescio, quis invenit modum ita tacendi, et neque domini Bathorienses habent gentes, bene sciunt vestre dominaciones reverendissime magnificus Laurentius Banffy est dominus abundans, et habet iobagiones plusquam duo millia; inseruit in medium comitatus de Walko et totus comitatus tenet equites 16 husarones. Rogo igitur vestra reverendissima dominatio velit sibi literas mittere, ut gentes suas mittat ad nos, et quod non convenit ipsum in medium comitatus gentes servare; quia ad minus semper poterit quadraginta equites dare.” – Uo. 89.

¹³⁹ „Maxima querimonia est, quod unus servit et alter non servit.” – Uo. 89.

¹⁴⁰ „Colych sobto Sabaz quatro miglia” – Uo. 43; FRAKNÓI 1884. 168. (Burgio okt. 29-i jelentése alapján).

A hadi idény lezárultával, november közepén arról értesülünk a király leveléből, hogy Tomori immár nem csupán a „királyi kapitány”, hanem „az Alsó részek főkapitánya” tisztséget viseli.¹⁴¹ A kinevezésre nem tudni, mikor került sor, mivel forrásaink kevés támpontot adnak erre. Kézenfekvő lenne ezt az új temesi ispánok 1525. márciusi kinevezéséhez kötni, hiszen Drágfi lemondásával megüresedett két tisztség közül Ráskai és Cibak csak az ispánságot nyerte el. Bárhog is történt azonban, Tomori első említése fél évvel későbbi a főkapitányság élén, de ettől kezdve csaknem folyamatosan kimutatható – elsősorban – a királyi oklevelekben,¹⁴² ő maga ugyanis nem használta a címet.¹⁴³ A királyi kancellárián azonban nemcsak „az Alsó részek főkapitányaként”, hanem „a szerémi részek kapitánya”¹⁴⁴ / a Szerémség királyi kapitánya¹⁴⁵ címekkel is említik, de szintén előfordul egyszer a szimpla „királyi kapitány” megnevezés.¹⁴⁶

1526 beköszöntével Tomori is a már megszokott módon kopogtatott Budán (jan. 12.), és bejelentette lemondását a főkapitányságról, mivel nem kapott elegendő pénzt a végek ellátására.¹⁴⁷ (Ami arra utal, hogy az 1525. december 6-ig ígért pénzek nem érkeztek meg hozzá.) Mintegy két hónapnyi várakozás után március közepén titokban és a király engedélye nélkül távozott a fővárosból, és a húsvéti ünnepekre – a nagyhét 1526. március 26. és április 1. között volt – visszatért egyik főpapi székhelyére, Kalocsára.¹⁴⁸

Március 27-én már a kalocsai olvasókanonokot, Török Mihályt küldte Budára hírekkel, aki egyúttal „kézbesítette” ismételt lemondását a főkapitányságról, és meglebegtette az érseki székről történő távozását is.¹⁴⁹ (Burgio március 29-i jelentése szerint több, meg nem nevezett végvidéki kapitány a fizetéstelenség miatt szintén benyújtotta lemondását.)¹⁵⁰ Az ünnep után egy héttel, április 9-én Kalocsáról újabb levél ment ezúttal Rómába, amelyben Tomori magának a pápának jelentette be lemondási szándékát minden hivataláról, hogy visszavonulhasson a ferencesek közé, egyúttal pedig Cibak Imrét javasolta utódjául mind az érseki székből, mind pedig az Alsó részek főkapitánysága élén.¹⁵¹ Alighogy postázta levelét, április 12-én értesítést kapott, hogy a szultán elindult Isztambulból. Tomori azonnal Budára indult, ahová 13-án éjjélkor érkezett meg, reggel felkereste a szentszéki követet, Burgiót, akivel együtt mentek Esztergomba Lajos királyhoz.¹⁵² Az uralkodó ugyanis valamikor április 8.¹⁵³ után elhagyta Budát, és először Visegrádra ment, ahonnan tájékoztatta a Szentszékét az oszmánok támadásának megindulásáról (április 13.),¹⁵⁴ majd Esztergomba (április 13–15.),¹⁵⁵ ahol épp a Fuggerekkel zajlottak a tárgyalások visszafogadásuk ügyében, és vett fel egyúttal tőlük 50 ezer forint kölcsönt a végekre.¹⁵⁶ Innen még április 15-én visszatérhetett Budára, ahonnan segélykérő levelet küldött szét szerte Európába, így a Firenzei¹⁵⁷ és

¹⁴¹ Arch. 1458–1526. II. 126.

¹⁴² 1525. dec. 13. (méltóságsor, SCHMIDT 1938. = II. Lajos király oklevelei 1367. sz.), 1526. márc. 13. (Mon. rust. 536–537.)

¹⁴³ Vö. 1525. nov. 30. (MNL OL DL 24221.), dec. 13., dec. 31. (MNL OL DF 259656.)

¹⁴⁴ „sub capitaneatum ... partium Sirimiensium capitanei” – 1526. jún. 1. II. Lajos király oklevelei 1534. sz.

¹⁴⁵ „capitan di Sua Maestà in Syrimio” – Relationes oratorum 436. (1526. aug. 5. Burgio jelentése; fordítása: Mohács [Nemzet és emlékezet] 80–81.)

¹⁴⁶ „capitaneus noster” – Brüsseli okmt. 36–37. (1526. júl. 20. II. Lajos király oklevelei 1630. sz.)

¹⁴⁷ FRAKNÓI 1881. 44. (Burgio jan. 14-i jelentése alapján: Mohács [Nemzet és emlékezet] 21.)

¹⁴⁸ Mohács Magyarországa 52. (Burgio márc. 27-i jelentése).

¹⁴⁹ THEINER II. 666. (fordítása: Mohács [Nemzet és emlékezet] 35–36.); FRAKNÓI 1881. 50. (ez és Burgio márc. 29-i jelentése alapján).

¹⁵⁰ FRAKNÓI 1881. 50. (Burgio márc. 29-i jelentése alapján; fordítása: Mohács [Nemzet és emlékezet] 36–38.)

¹⁵¹ THEINER II. 667–668. (fordítása: FRAKNÓI 1881. 50–51.)

¹⁵² Mohács (Nemzet és emlékezet) 43. (Burgio ápr. 14-i [recte: 15-i] jelentése.) – Az eseményről Brodarics István is, mintegy három héttel korábban helyezve azt, beszámolt munkájában: „Pannónia eme alsó részének, mint fentebb mondtuk, akkor Tomori Pál volt a parancsnoka, aki mihielyt kifürkészte a török Magyarországra jövetelét, nem elégedvén meg azzal, hogy levelek és futárok útján ezt korábban is gyakran jelentette a királynak, tüstént könnyű szekérre pattan, amit mi a helységről kocsinak nevezünk, és március huszadikán hirtelen az akkor Visegrádon tartózkodó királyhoz röpi az ellenség jövetelét...” – BRODARICS 303.

¹⁵³ Brüsseli okmt. 32.

¹⁵⁴ ARTNER 2004. 178–179. (fordítása: Mohács [Nemzet és emlékezet] 42–43; II. Lajos király oklevelei 1460. sz.).

¹⁵⁵ Memorabilia 56/206. sz. (II. Lajos király oklevelei 1461. sz.); II. Lajos király oklevelei 1468. sz.

¹⁵⁶ WENZEL 1883. 96–97 (II. Lajos király oklevelei 1466. sz.).

¹⁵⁷ Flórenczi okmt. I. 44[a–b] (II. Lajos király oklevelei 1469. sz.).

Velencei Köztársasághoz,¹⁵⁸ a ferrarai herceghez¹⁵⁹ és a mantovai örgrófhhoz.¹⁶⁰

Visszatérve még az esztergomi tartózkodásra, Tomori és Burgio megérkezése után azonnal leültek a királlyal és Szalkai érsekkel megtárgyalni az ügyeket, majd még este – Burgio szerint Lajossal együtt – visszatértek.¹⁶¹ Tomori a megbeszéléseknek és a Fuggerektől felvett kölcsönnek hála végül mégsem mondott le posztjáról, és április 25-én visszaindult Péterváradra 20 ezer forinttal és 5 ezer forintnyi posztóval.¹⁶² Tomori május eleji,¹⁶³ Lajos királyhoz szóló levelében már a határ menti eseményekről számolt be, köztük arról, hogy a pápai gyalogosokkal Keserű Mihály Valkóvár nevű vára alatt jár, itt egy ifjú átadta neki Bakics Pál levelét, majd onnan továbbmenve két órával később Szata váránál véletlenül összefutott Bakics Pál vajdával is, aki új híreket hozott a szultáni táborról.¹⁶⁴ Innen Tomori útja már Mohács felé vezetett, amelyet mi most nem követünk, hanem visszatérünk a kapitányi cím problematikájához.

Tomori a három év alatt egyszer a királyi kapitányi (1525. jan.), kétszer pedig a főkapitányi (1526. jan., márc.) tisztségről mondott le, mindhárom lemondásának oka ugyanaz volt: nem kapott pénzt a katonák zsoldjára. Felmerül a kérdés, volt-e valamilyen különleges oka annak, hogy mindig a lemondása vagy annak szándéka bejelentésével kellett „kizsarolnia” a forintokat? A felelet viszonylag egyszerű, a királyi kincstár legfőbb bevétele a hadiadónak (*contributio*) vagy segélynek (*subsidium*) nevezett rendkívüli adó volt, amelyet a kamarahaszna nevű rendes királyi adóval együtt vetettek ki leginkább a György-napi országgyűléseken. Az adó legkorábban május végén, június elején kezdett beérkezni Budára, ekkortól teljesíthettek belőle nagyobb kifizetéseket. Mint tudjuk, Tomori mindig télen követelte a zsoldot,

amikor a fentieknek megfelelően – leegyszerűsítve – üres volt a kincstár. Joggal merül fel a kérdés, hogy mit tett ilyenkor a többi végvidéki parancsnok, ők talán kaptak pénzt a katonák számára? Nyilvánvalóan nem erről van szó. Régóta ismert az a jelenség, hogy az uralkodó az egyes nagyobb védelmi területek (erdélyi vajdaság, temesi ispánság, dalmát–horvát–szlavón bánság) élére igyekezett olyan személyt találni, aki saját jövedelmeiből meg tudja hitelezni a különböző költségeket (és aztán vagy magának szedte be egy bizonyos területről kiutalás formájában az adót, vagy utólag kifizette neki a kincstár). A határvédelem – mai szóval élve és nézőponttól függően – elő- vagy utófinanszírozásban működött, azaz a tisztségviselő megelőlegezte a költségeket. Ez egyúttal – véleményem szerint – megadja a kulcsot ahhoz is, hogy miért nem nevezte ki a király Tomori Pált 1523 nyarán az Alsó részek főkapitányának, és miért csupán királyi kapitányi címet kapott. Az újdonsült kalocsai érsek gyakorlatilag nincstelennek számított kortársai között, ami birtoka és ingósága volt ugyanis, azokat átadta a rokonságának, amikor belépett a ferences rendbe és szerzetesi fogadalmat tett.¹⁶⁵ S mivel a szerzetesi habitust érseki kinevezése után sem adta fel (az okleveleiben gyakorta feltüntette a „*frater ... ordinis minoris regularis observantie*” megnevezést),¹⁶⁶ jövedelmei csak a kalocsa-bácsi egyházmegyéből származtak, amelynek nagysága valahol 10 és 22 ezer forint között lehetett, azaz ha nem is a leggazdagabb egyházmegye volt, de a mezőny elején helyezkedett el.¹⁶⁷ Az előbbi mondatban szereplő „volt” és „helyezkedett el” – múlt időre utaló – alakoknak ezúttal jelentősége is van. Az 1521. évi oszmán hadjárat pusztításai elsősorban ezt az egyházmegyét sújtották, az az évi jövedelmek nagy részét a török sereg szedte be, az 1522. évit „elvitte” a kincstár, az 1523. évi kilenced és tized pedig

¹⁵⁸ *Diarii* XLI. 363 (II. Lajos király oklevelei 1472. sz.).

¹⁵⁹ II. Lajos király oklevelei 1470. sz.

¹⁶⁰ II. Lajos király oklevelei 1471. sz.

¹⁶¹ Mohács (*Nemzet és emlékezet*) 43. (Burgio ápr. 14-i [recte: 15-i] jelentése).

¹⁶² FRAKNÓI 1881. 52 (fordítása: Mohács [*Nemzet és emlékezet*] 45., Burgio ápr. 25-i jelentése).

¹⁶³ A levelet Burgio május 9-i leveléhez mellékelte, ld. a következő jegyzetet.

¹⁶⁴ FRAKNÓI 1881. 90–91 (fordítása: Mohács [*Nemzet és emlékezet*] 46–47); *Szerbia* 371. DVII. reg., júl. 5-i kelettel.

¹⁶⁵ FRAKNÓI 1881. 22.

¹⁶⁶ MNL OL DL 23856 (1523), MNL OL DL 24171, MNL OL DF 259656 (1525), MNL OL DL 82729 (1526).

¹⁶⁷ *Cameralia* I. XLVII. (6 ezer); C. TÓTH 2012b. 105, 117. (10 ezer); BALOGH 1929. LXXIX. (Vincenzo Guidoto, 1525, 20–22 ezer arany).

értelemszerűen csak a betakarítás és szüret után folyt be. Tudjuk ugyanakkor, hogy Tomori 1523. májusi királyi kapitányi kinevezésekor az országnagyok által felajánlott aranyból és ezüsből vert pénzzel, illetve a kincstartó által hitelekbeől szerzett forintokkal ment le a végekre. 1524-ből nincs információnk, 1525-ben pedig a kincstártól (hitelből valószínűleg) és a pápai követől kapott pénzt, 1526 áprilisában pedig a Fuggerektől kölcsön kapott összegből fedezték katonái fizetését. A Tomori alá rendelt katonák fizetése tehát szinte teljes egészében a kincstár pillanatnyi teljesítőképességén és a pápai követ jóindulatán múlt. Ezért kellett neki kizsarolnia a pénzt tél közepén, tavasz elején, tegyük hozzá, mindezt sikeresen tette. Ez utóbbi képessége alapján katonái körében minden bizonnyal nagy népszerűségnek örvendett. Ennek 1526 augusztusában a mohácsi táborban lettek következményei.

A következő fontos kérdés, hogy milyen hadi eseményekben vett részt, milyen harci tapasztalatokkal rendelkezett Tomori Pál, amelynek következtében – mint arról már szó esett – 1521 nyarán egyesek őt akarták a hadak vezetőjeként látni. Ezzel viszont élesen szemben áll az, hogy a főkapitány 1526 nyarán kézzel-lábbal tiltakozott kinevezése ellen, amint azt Brodarics kancellár részletesen megörökítette számunkra: „Tomori azonban, amikor észrevette, hogy a király akarata felé irányul, és egyedül neki kellene elvállalnia a sereg vezetésének gondját, sokáig és erősen tiltakozott, hol szerzetesi fogadalmát, hol tapasztalatlanságát és erőinek ily nagy teher viselésére való elégtelenségét hajtogatva, mondogatta, hogy van a királyi Felségnek sok híres, nemzetes, világi rendű embere, akihez e tisztség sokkal jobban illelnek, megnevezte a jelenlévő nádorispánt meg a távollévő vajdát – mindkettő jeles hadakban forgott és vezérlésben Magyarország minden fiánál tapasztaltabb –, rajtuk kívül György grófot és Perényi Pétert, kik, ha ifjak is, mégsem nélkülözik a tehetséget és a hadviselésre az övénél sokkal alkalmasabb kíséretet, ő maga semmiképp sem felel meg ekkora feladatnak,

hiszen olyan háborút, amilyen most Öfelsége előtt áll, még csak látni sem látott soha, s el nem vállalja ezt a terhet semmiképpen, még ha a király fejét véteti is.”¹⁶⁸ Vonakodásának több oka is lehetett: az egyik életkorából adódhatott (50 év felett járhatott),¹⁶⁹ a másik, hogy társaihoz hasonlóan ekkora háborúban még sohasem vett részt. Végül a harmadik a hadi vagy hadvezetési tapasztalatok megléte, azaz Tomori jártassága az önálló harci cselekvésekben. Az alábbiakban azokat a forrásokkal is igazolható eseteket vesszük sorra, ahol Tomori cselekvő személyként lép elének (az 1523. évi szávaszentdemeteri ütközetekről éppen ezért nem lesz szó).

Tomori első haditettének – valamennyi életrajz – a székelyeknek az ökörsütés nevű adó megfizetésére való rászorítását tulajdonítja Lajos királyfi 1506. évi (július 1-jei) születése után.¹⁷⁰ Az esetről Oláh Miklós, illetve Istvánffy Miklós számolt be, de – amint azt már Fraknói is megállapította – az előbbi „hitelesebbnek látszik”.¹⁷¹ Oláh így írt erről: a székelyek „(a)dót senkinek sem fizetnek, sem a királynak, sem másnak, kivéve, hogy mikor Magyarország királya koronáztatik, nőül, vagy fia születik, fejenként egy-egy ökröt küldenek a királynak. Többnyire azonban ez sem megy nagy akadékoskodás nélkül, ami az én időmben apámnak súlyos kellemetlenséget okozott. Mert amikor Thomory Pál Ulászló király parancsára Lajos fia születésekor egypár katonával elküldetett, hogy megbélyegezze ezeket a székely ökröket (ugyanis a királynak adott ökröket bélyegzővassal megégetik), apám, Oláh István, tizenhat lovassal segítségére ment; Pál kérte a királynak nemzeti szokás szerint járó ökröket, ámde azok nem mutattak erre hajlandóságot, hanem rátámadtak, kénytelen volt összecsapni velük, ötszáz, vagy valamivel több lovasból álló csapatával együtt a sokaságuk folytán erősebb székelyektől vereséget szenvedett és (ha jól emlékszem) húsz sebet kapott. Ebben az összeccsapásban katonái közül sokat megöltek; a nagyobb rész kifosztva, alig tudott hazavergődni, köztük apámnak is három lovasa esett el, míg a többiek alaposan megtépázva értek vissza.”¹⁷²

¹⁶⁸ BRODARICS 311.

¹⁶⁹ Tomori Pál 1484-ben már testvére, István révén királyi adományban részesült (MNL OL DL 107337, az oklevelet említi IVÁN 2004. 199).

¹⁷⁰ FRAKNÓI 1881. 8. – Az ökörsütésre részletesen ld. SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 73–76.

¹⁷¹ FRAKNÓI 1881. 8. 1. jegyzet.

¹⁷² KULCSÁR 1977. 389; KUBINYI 2003–2004. 131–132.

Ugyanakkor némi kétségünk támadhat az ökörsütés időpontjával és módjával kapcsolatban is, mivel Ulászló király még 1505 nyarán hagyta meg Tarcai János székely ispánnak, hogy hirdessen gyűlést a székelyeknek, mivel közölte a nála járt követeiknek, hogy nem tűr további késedelmet, hanem tüstént fizessék meg a neki járó ökröket, amelyek átvételére Merzini György korbáviai grófot küldi.¹⁷³ 1508 elején pedig az erdélyi ököradó beszédőinek (*exacto-ribus bovum*) adott parancsot a király, a szászoktól ugyanis megtudta, hogy a székelyektől a múltkoriban (*hoc superiore tempore*) szedett ökröket némelyek – mintegy újítként – a szászok földjein legeltették és velük őriztették, az elhalt állatokat pedig kifiztették, ezért ezen eljárást megtiltotta nekik.¹⁷⁴

Ráadásul ismeretes – jóllehet csak egy adat alapján –, hogy Tomori Pál 1503-ban összecsapott a székelyekkel Segesvár szék Erked nevű községe táján.¹⁷⁵ Az éven belül nehéz elhelyezni az eseményt, mivel január 17-én Tordán,¹⁷⁶ hat hónappal később otthon, Tomoron,¹⁷⁷ szeptember 3-án Désen, ekkor a király ügyében – egy másik oklevél szerint a szászokra kivetett 18 ezer forintnyi adó tárgyában¹⁷⁸ – tanácskozássra hívta a szászokat Szebenbe szeptember 14-re,¹⁷⁹ míg október 12-én Tordán,¹⁸⁰ négy nap múlva pedig Enyeden volt.¹⁸¹ Ezek alapján a székelyekkel történt összecsapásra valamikor az év első felében kerülhetett sor.

Ugyanakkor a közismert 1506. évet erősítheti II. Ulászló király 1506. november 25-i adománylevele Tomori Pál részére, amelyet – sajnos csak általánosságban megfogalmazott – hűségesei elismerése fejében bocsátott ki részére. Az uralkodó az Abaúj megyei Tomor birtok felét, amelyet már Pál ősei is bírtak, illetve az abban és Ambrusháza, valamint a Borsod megyei Berkes birtokban rejlő királyi jogot adta újadományul Pálnak és általa unokatestvéreinek (*fratrum patruelium*), Miklós fiainak, Antalnak és Máténak, továbbá István fiainak, Lőrincnek és Lajosnak.¹⁸²

Az előbbinél sokkal jobban dokumentáltak az 1514. év eseményei. Az esztendő első napján Brassóban,¹⁸³ január végén¹⁸⁴ és február elején¹⁸⁵ Fogaras várában, majd március közepén Almás mezővárosban – ahol Somi Gáspárnak adta át ura, Bornemissza János bizonyos javait¹⁸⁶ –, végül 24-én pedig Szapolyai János vajdánál Görgényben találjuk.¹⁸⁷ Május második felében ura, Bornemissza János bandériumát vezetve vett részt az erdélyi vajda parancsnoksága alatt zajlott sikeres bulgáriai hadjáratban (valójában portyában). Innen június elején érkeztek vissza a Magyar Királyság területére, ahol hírt kaptak a keresztesek lázadásáról.¹⁸⁸ Tomori katonái egy részével visszatért szolgálati helyére, Fogaras várába, a többséget minden bizonnyal a vajda által kijelölt táborban hagyta. Innen – Tomori

¹⁷³ MNL OL DF 216764. (1505. júl. 18.), idézi KUBINYI 2003–2004. 129.

¹⁷⁴ *Székely oklt.* III. 165–166., jan. 15-i kelettel. (MNL OL DF 245652, MNL OL DF 247106.), idézi SZÁDECZKY-KARDOSS 1927. 82–83.

¹⁷⁵ FRAKNÓI 1881. 7; *Székely oklt.* III. 161.

¹⁷⁶ MNL OL DF 247451.

¹⁷⁷ 1503. okt. 4. Abaúj megye bizonyítja, hogy kiküldötteik Antal-napon – jún. 13. – kimentek a megyébe és megtudták, hogy „*egregius Paulus de Thomor de Transsilvania servitio scilicet regie maiestatis erga domum suam in possessione Thomor predictam in dicto comitatu Abawyvariensi existenti habitam redisset ac venisset et ibidem per certam [diem] pausans in moram traxisset seu fecisset*”. – MNL OL DL 75961.

¹⁷⁸ FRAKNÓI 1881. 6.

¹⁷⁹ MNL OL DF 245938.

¹⁸⁰ MNL OL DF 246625.

¹⁸¹ MNL OL DF 246700.

¹⁸² MNL OL DL 107776. Az iktatóparancsok: MNL OL DF 251005-6, MNL OL DL 75970.

¹⁸³ MNL OL DF 246409.

¹⁸⁴ MNL OL DF 288318. (jan. 28.)

¹⁸⁵ FRAKNÓI 1881. 78. (MNL OL DF 246076., febr. 1.)

¹⁸⁶ MNL OL DL 26838 (1514. márc. 13. „*ab egregio Paulo Thomori servitore magnifici domini Iohannis Bornemiza*”).

¹⁸⁷ *Szapolyai oklt.* 343.

¹⁸⁸ NEUMANN 2015. 111.

június 29-i, Brassóhoz szóló levele szerint – a vajda parancsára a Haram várnál lévő dunai átkelőhöz kellett mennie, nehogy Dózsa Törökországba szökhesse.¹⁸⁹ A temesvári csatában (július 15.) személyesen – ismét Bornemissza csapata élén – volt jelen, innen Szapolyai elküldte Váradra az ottani lázadó csapat felszámolására.¹⁹⁰ Július 20-án valószínűleg már Szödi településnél járt, Várdai Ferenc erdélyi püspök ugyanis itt kiváltott ki tőle néhány foglyot,¹⁹¹ majd négy nappal később érkezhetett meg Váradra. A csatára egy-két napon belül Bihar mellett kerülhetett sor, amelynek során diplomáciai (szabad elvonulást ígért), és katonai fegyverrel győzelmet aratott feletük.¹⁹² Valószínűleg ezek után ismét visszatérhetett Fogaras várába, hogy aztán a Lukács-napra összehívott országgyűlésre Budára menjen. Jelenlétére Ulászló királynak az 1514. november 30-án Tomori familiárisai számára adott címereslevele alapján következtethetünk (e szerint a várnagy ismertette tetteiket és járta ki azt a számukra).¹⁹³

Végül a harmadik eset öt évvel később, az 1519. György-napi országgyűlés idején történt. Tomori valamikor április közepe után indulhatott a fővárosba (április 11-én még Fogaras várban tartózkodott),¹⁹⁴ és a tanácskozások lezárultával is kimutatható ott: június 16-án kötelezettséget vállalt arra, hogy a Várdai Ferenc erdélyi püspök által Battyányi Benedek királyi kincstartónak kölcsön adott négyezer forintot a szászok 21 ezer forintos az évi adójából három részletben visszafizeti a püspöknek¹⁹⁵ – azaz az adó beszédése ez évben is rá volt bízva. A jelenlévő nemesek egy nagyobb csoportja – akiknek számát Dubravius cseh történétíró munkájában valószínűtlenül nagyra, mintegy háromezer főre

tette – Budavár ostromára indult, azaz be akart jutni a királyi palotába. Tomori – mint Bornemissza János budai várnagy helyettese – elsütött néhány ágyút, majd a kapun kimentve katonáival elkergette őket.¹⁹⁶

A fentiek közül az első és utolsó gyakorlatilag rendfenntartásnak minősíthető, a hadvezéri alkalmasságát egyértelműen az 1514. évi bihari csatában játszott szerepe alapozhatta meg, amelyhez egyrészt a forrásokkal adatolható 1524. és 1525. évi szerbiai portyák tehetek hozzá, másrészt azok a harci cselekmények, amelyekben fogarasi várnagysága idején vehetett részt. De mindez valószínűleg együttesen is kevés lett volna ahhoz, hogy a mohácsi csatában a több mint húszezres sereg – jóllehet társbérletben Szapolyai Györggyel, aki testvérét, Jánost helyettesítette – vezérévé nevezzék ki. A neve, mint láttuk, 1521 nyarán már felmerült vezetőként (és kalocsa-bácsi érsekként). Kérdés, hogy ki „dobta be” Tomori nevét? Talán nem járunk messze a valóságtól, ha korábbi urát, Bornemissza János kincstartót (1500–1504), budai várnagyot (1506–1526), továbbá pozsonyi ispánt (1514–1527)¹⁹⁷ keressük emögött. Tomori Pál litterátusi pályán kezdte szolgálatát a királyi kancelláriában az országbírói jegyzőjeként (1492–1497),¹⁹⁸ ahonnan átlépett Bornemissza szolgálatába, és annak kincstartósága idején az erdélyi sókamara ispániságot viselte (1501–1502).¹⁹⁹ Utóbb, amikor János Fogaras ura (1505–?) lett, várnagyának Tomorit tette meg 1505-ben,²⁰⁰ amelyet rövid megszakítással 1520 végéig viselt,²⁰¹ illetve amikor Bornemissza megkapta zálogként a munkácsi uradalmat, ott is Tomori lett a várnagy és a beregi ispán (1514–1520).²⁰²

A másik fontos tényező azok a végváriak és a csapatában harcoló katonák lehettek, akik 1523-tól,

¹⁸⁹ „*ero vel iam sum deputatus ad vada Danubii circa castrum Haram, ne ille latro affugiat Turciam*” – *Mon. rust.* 136; NEUMANN 2015. 133.

¹⁹⁰ NEUMANN 2015. 147.

¹⁹¹ *Mon. rust.* 171; NEUMANN 2015. 147.

¹⁹² NEUMANN 2015. 148; SZERÉMI 69–70.

¹⁹³ „*uti ex relatione et locupletissimo testimonio fidelis nostri egregii Pauli Thomori castellani castris Fogaras didicimus*” – *Mon. rust.* 292–293; NEUMANN 2015. 124.

¹⁹⁴ FRAKNÓI 1881. 85 (MNL OL DF 246117).

¹⁹⁵ MNL OL DL 82529.

¹⁹⁶ FRAKNÓI 1881. 17–18 (Dubravius, Istvánffy munkái és Caprili jelentése alapján).

¹⁹⁷ *Arch. 1458–1526.* I. 132, 128; KUBINYI 1964. 94.

¹⁹⁸ BÓNIS 1971. 401.

¹⁹⁹ DRASKÓCZY 2018. 73–74.

²⁰⁰ MNL OL DF 246535.

²⁰¹ *Mon. rust.* 505. (1520. jún. 27.)

²⁰² *Arch. 1458–1526.* II. 67.

ha nem is napra pontosan, de megkapták a zsoldot, továbbá ott voltak a mohácsi táborban, és egyöntetűen ragaszkodtak a csata felvállalásához²⁰³ és Tomori vezérségéhez.²⁰⁴ Ugyanakkor – legalábbis – Szerémi György krónikája alapján volt egy ezzel ellentétes vélemény is, amely Tomorit kevésbé tartotta alkalmasnak a sereg vezetésére.

A királyi káplán munkájában legalább kétféle Tomori-képpel találkozunk: az 1514. évi események kapcsán szinte távirati stílusban, tárgyilagosan írt cselekedeteiről (például „A vajda úr Tomori Pált küldte utána”,²⁰⁵ „Midőn hallotta, hogy Tomori Pál csapatával már Váradon van, ... Megtudva Tomori, hogy...”, „Amint Tomori Pál megtudta, hogy Lőrinc kevés néppel van...”²⁰⁶), még Bárdi István kivégzése leírásakor sem változtatott hangnemén („Tomori Pál végezte ki ugyanis...”²⁰⁷). Ez az akár semlegesnek mondható hang azonban a 23. fejezetben, ahol a szerzetbe lépéséről²⁰⁸ és a kalocsai érseki kinevezéséről ír, gyökeresen megváltozott. (E fejezetben Tomori Pálból a nem igazán pozitív minősítésű „cseribasa” lett.)²⁰⁹ Egy, az időrendből következően elvileg még Tomori szerzetessége idején zajlott katonai cselekedetéről így írt: „Miután a tavaszon elérkezett Szent György vértanú ünnepe, megjelentek a törökök, főemberek, négyszáz lóval, csak úgy véletlenül, sétaképpen, mert kémjük rosszul jelentett. Ez ugyanis azt mondta nekik, hogy Szerémország elhagyva, kormány nélkül van. Amidőn ezt meghallotta Bánffy Jakab, Bodó Ferenc, Bárdi István, egy rác, név szerint Bosith Radics, megverték az az egész török csapatot, s azt mondják, hogy egy sem menekült el,

hanem mindnyájan foglyul estek. Ez az 1522. évben volt. Cseribasa ott volt, de csak annak a négy vitéznek a nevét emlegették.”²¹⁰ A szávaszentdemeteri ütközetek elmesélésekor pedig arról írt, hogy „Mehmed bég mindjárt küldött egy rácot Tomori Pálhoz, hogy azonnal készüljön fel vitézeivel ... És amidőn Tomori Pál ezt hallotta, a rácot megajándékozta, és visszaküldte. Mindjárt öt levelet írt, az egyiket elküldte Bánffy Jakabhoz Borohra, a másodikat elküldte Bárdi Istvánhoz, a harmadikat elküldte Bosith Radicshoz, a negyediket a pécsi püspök hadnagyához, az ötödiket Bodó Ferenchez. A számban hatodik, maga Cseribasa, vonakodott elmenni, mert betegnek tette magát; hadinépét mégis elküldte a harcra a pogányok ellen.”²¹¹ A legbeszédesebb azonban a következő – Szerémi szerint szintén 1522-ben játszódó – esemény, amelyben Tomoriról felettébb negatívan szólt: „Egy vajda, Pál alatt háromszáz gyalogos volt. ..., nagy ütközetet vívott Pál vajda az agarénusokkal. Végül a török legyőzte őket, mert sokkal többen voltak, mint a keresztények; ezek gyalogosok, az agarénusok lovasok. ... A szegények ugyanis bíztak saját magukban, mert Pál vajda Tomori Pál neve alatt harcolt. Mivelhogy, uraim, sohasem volt szerencsés ez a semmirekellő, miután kolostorból ment a háborúba, s nap mint nap csuklyában járt. De hát meg van írva: Nem lehet két úrnak szolgálni; az egyiket szereti, és a másikat megveti.”²¹²

Végül, de nem utolsósorban, még egy dologról kell szólnunk. A mohácsi csata leírásakor Tomori mindössze kétszer tűnik fel, egyszer mint akit Bárdi István mindig bosszantott, illetve a Bárdi

²⁰³ BRODARICS 312.

²⁰⁴ Uo. 314–315.

²⁰⁵ SZERÉMI 69.

²⁰⁶ Uo. 70.

²⁰⁷ Uo. 89, 100.

²⁰⁸ Szerémi György, amikor Tomori szerzetbe lépéséről írt, nem a szokványos (obszerváns) ferenceseket említett, hanem, hogy „belépett a Bernard-szerzetbe, azok esztergomi kolostorába” (SZERÉMI 91.). E megnevezés alatt (Sienai Szent Bernardin után) a Lengyelországban, Litvániában és Magyarországon élő obszerváns ferenceseket nevezték (LTHK 2., Bernhardiner 2. 280. Karl Suso Frank).

²⁰⁹ Alapvetően a ferenceseket nevezték cseriatyának, cseribarátnak, cseriszerzetnek (ÚESzWeb, cseri- címszó: <https://uesz.nyud.hu/index.html?uuid=af61f9fe-7c44-1014-a8d2-ae24c20aeb7e> [lekérdezés ideje: 2025. 09. 14.]). A „basa” szó pedig török tiszt-ségnév, kisebb tartomány kormányzója (ÚESzWeb, basa címszó: <https://uesz.nyud.hu/index.html?uuid=acf0c70f-7c44-1014-a8d2-ae24c20aeb7e> [lekérdezés ideje: 2025. 09. 06.]). A „cseribasa” összetétel tehát ferences szerzetes-kormányzót jelenthetett, ugyanakkor ismeretes az oszmán hadseregben is ez a szó: szpáhi tiszt, aki alá egy-egy nahije szpáhijai tartoztak (KAKUK 1996. 73).

²¹⁰ SZERÉMI 93.

²¹¹ SZERÉMI 94.

²¹² SZERÉMI 95. – Máté 6:24 (Senki sem szolgálhat két úrnak. Mert vagy az egyiket gyűlöli és a másikat szereti; vagy az egyikhez ragaszkodik és a másikat megveti. Nem szolgálhattok Istennek és a Mammonnak.)

kivégzését elrendelő parancsot Cseribasának adták át, másodszer amikor Cseribasa a többiekkel együtt „tábort ütött” Mohácsnál, majd ő is (Tomori Pál kalocsai érsekként említve) elhunyt a csatában.²¹³ Lényegében, még annak figyelembe

vételével is, hogy Szerémi szemmel láthatólag alig tudott valamit a mohácsi eseményekről és annak helyét különböző történetek kitalálásával „töltötte meg”, Tomorinak sem valóságos, sem pedig kitálat szerepet nem juttatott abban.

ÖSSZEFOGLALÁS

Tomori Pál pályáját jegyzőként a királyi kancelláriában kezdte, ahonnan Bornemissza János szolgálataiba állva a pénzügyigazgatásban, majd annak két jelentős uradalma „igazgatójaként” dolgozott 1520-ig. Mindeközben majdnem húsz éven keresztül részt vett az erdélyi szászok királyi adójának beszedésében – királyi, illetve kincstartói megbízásból.²¹⁴ Valamikor 1503 és 1507 között egy vagy két alkalommal összecsapásba keveredett a székelyekkel, 1519-ben pedig az országgyűlési nemességgel gyűlt meg a baja. 1514-ben előbb az erdélyi vajda bulgáriai portyáján, majd a keresztes lázadók elleni harcokban vezette sikeresen ura bandériumát, illetve mások csapatait. Az előbbieken túl, jóllehet forrásokkal nem bizonyítható, de fogarasi várnagysága alatt biztosan részt vett még egy-két oszmánellenes hadi cselekményben. 1520-ban bizonyos okokból elhagyta világi tisztségeit, felvette az obszerváns ferencesek szürke posztóból készült csuháját és elvonult kolostorukba (ekkor már közel ötvenéves lehetett). Egy évvel később egykori dominusza, Bornemissza János kalocsa-bácsi érsekként és a

királyi seregek kapitányaként kívánta reaktiválni. A kolostort végül majdnem másfél évvel később hagyta el, 1522. november elején elfoglalta az érseki széket (a pápai kinevezése 1523. február 4-én kelt). 1523 májusában a péterváradai vár uraként egyúttal ő lett a magyar határvédelem központi erődjének és a szerémi részekre rendelt csapatok parancsnoka mint királyi kapitány. Az Alsó részek főkapitányságát viszont csak két évvel később nyerte el, miután a király feladta azt az elvet, hogy csak olyan személyt tesznek meg főparancsnokká, akinek elegendő vagyona van a katonák fizetésére. Ugyanakkor személye egyfajta kompromisszum is volt, mivel Bátori Istvánt nem akarták újra kinevezni a posztra. Tomorinak ugyan pénze nem volt, de szerzetesi habitusának, egyházi tisztségeinek és római kapcsolatainak köszönhetően rendszeresen elérte katonái zsoldjának rendszeres kifizetését. Innen már csak egy lépés volt, hogy mint az Alsó részek főkapitánya, illetve katonáinak szeretett vezére, a Mohácsi-síkon – minden ellenkezése dacára – ő legyen az egyik hadvezér.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

MNL OL DF: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Fényképgyűjtemény

MNL OL DL: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár

Adattárak, forráskiadványok

II. Lajos király oklevelei: II. Lajos király oklevelei és levelei 1521–1526. Szerk. és a mutatót összeállította C. TÓTH Norbert. A regesztákat kiadásra előkészítették C. Tóth Norbert, Csiba Balázs, Gulyás László Szaboles, Kádas István, Kovács Viktória, Kruppa Tamás, Lakatos Bálint, Neumann Tibor, Orsós Julianna, Péterfi Bence, Piti Ferenc, Simon Zsolt, Szovák Márton, Tuhári Attila, Visegrádi Renáta. Kézirat, Budapest, 2025.

Arch. 1458–1526. I.: C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak. Budapest, 2016.

Arch. 1458–1526. II.: C. TÓTH Norbert – HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – PÁLOSFALVI Tamás – W. KOVÁCS András: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak. Budapest, 2017.

²¹³ SZERÉMI 100–101, 103.

²¹⁴ FRAKNÓI 1881. 6–7.

- BRODARICS: BRODARICS István: Igaz történet a magyarok és Szulejmán török császár mohácsi ütközetéről. Ford. Kasza Péter. In: B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas (szerk.): *Örök Mohács. Szövegek és értelmezések*. Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet. Budapest, 2020. 301–325.
- Brüsseli okmt.: HATVANI Mihály: *Magyar történelmi okmánytár; a brüsseli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból I. 1441–1538*. Monumenta Hungariae historica. Diplomataria I. Pest, 1857.
- Cameralia: *Cameralia documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536), I–II*. Feltárta, szerk. és közreadja †LUKCSICS József – TUSOR Péter – FEDELES Tamás. Szerkesztőtárs NEMES Gábor. Collectanea Vaticana Hungariae I/9–10) Budapest–Róma 2014.
- Consistorialia: *Consistorialia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1605)*. Közreadja TUSOR Péter és NEMES Gábor, munkatársak Apostol András, Jusztin Péter. Collectanea Vaticana Hungariae I/7) Budapest–Róma, 2011.
- CSÁNKI 1893: CSÁNKI Dezső: *Körösmegye a XV-ik században*. Budapest, 1893.
- CSÁNKI 1894: CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. II. kötet. Budapest, 1894.
- Diarii: *I Diarii di Marino Sanuto. 1496–1533*. Vol. I–LVIII. Edd. FULIN, Rinaldo – STEFANI, Federico – BAROZZI, Niccolò – BERCHET, Guglielmo – ALLEGRI, Marco. Venezia, 1879–1903.
- Documenta Batori: *Documenta ad historiam familiae Batori de Ecsed spectantia I. Diplomata 1393–1540*. Közzéteszi HORVÁTH Richárd – NEUMANN Tibor – C. TÓTH Norbert. Szerk. C. TÓTH Norbert. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 67. Nyíregyháza, 2011.
- Documente XV/1.: HURMUZAKI, Eudoxiu: *Documente privitoare la istoria Românilor volumul XV. Partea 1. 1358–1600. Acte și scrisori din arhivele orașelor ardelen (Bistrița, Brașov, Sibiu)*. București, 1911.
- Életrajzi lexikon: *A magyar királyi udvar személyi összetétele a Mátyás- és a Jagelló-korban (1458–1526)*. Életrajzi lexikon. Az NKFI K 134690. számú projekt keretei között a késő középkori udvartartás tagjairól készülő életrajzi lexikon már elkészült szócikkei (kézirat). Szerk. NEUMANN Tibor.
- Enyingi Török oklt.: *Enyingi Török Bálint*. A bevezetést írta és a forrásokat közzéteszi BESSENYEI József. Budapest, 1994.
- Epistulae: BRODERICUS, Stephanus: *Epistulae*. Edidit, introduxit et commentariis instruxit Petrus KASZA. Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova, Tomus XVI. Budapest, 2012.
- Flórenczi okmt.: *Flórenczi Okmánytár*. I–II. Gyűjtötte SIMONYI Ernő. (Kézirat.) MTA KIK Ms. 4994.
- Főpapi arch. 1440–1526.: C. TÓTH Norbert: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusai és jövedelemkezelők az 1440-es évektől 1526-ig*. A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27. Győr, 2017.
- HDM: *Habsburg-diplomaták Magyarországon (1521–1526)*. Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck, Sigmund von Herberstein és társaik diplomáciai levelezése II. Lajos magyar és cseh király udvarából. 1–2. köt. Feltárta és közreadja LAKATOS Bálint. Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Budapest, 2024.
- Középkori lev.: *Középkori leveleink 1541-ig*. Szerk. HEGEDŰS Attila és PAPP Lajos. Régi Magyar Levéltár I. Budapest, 1991.
- LThK: *Lexicon für Theologie und Kirche*. Band 2. Barclay bis Damodos. Hrsg. von Walter KASPER. Freiburg im Breisgau 1994.
- Libri rationum: *Libri rationum Ludovici secundi regis Hungariae annis 1525 et 1526 denotati atque breves rationes Mariae reginae de annis 1524–1527 compositae / II. Lajos magyar király számadáskönyvei (1525, 1526) és Mária királyné rövid számadása (1524–1527)*. Közreadja C. TÓTH Norbert. Magyar történelmi emlékek. Okmánytárak. Budapest, 2025.
- Memorabilia: IVÁNYI Béla: *A körmendi levéltár Memorabiliái*. Körmendi Füzetek 2. Körmend, 1942.
- Memoria rerum: 1504–1566. *Memoria rerum. A Magyarországon legutóbbi László király fiának legutóbbi Lajos királynak születése óta esett dolgok emlékezete (Verancsics-évkönyv)*. S. a. r., az utószót és a jegyzeteket írta BESSENYEI József. Bibliotheca Historica. Budapest, 1981.
- Mohács (Nemzet és emlékezet): B. SZABÓ János (szerk.): *Mohács. Nemzet és Emlékezet*. Budapest, 2006.
- Mohács Magyarországa: *Mohács Magyarországa. Báró Burgio pápai követ jelentései*. Ford. BARTONIEK Emma. Budapest, 1926.
- Mon. rust.: *Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV*. Maiorem partem collegit Antonius FEKETE NAGY. Ediderunt Victor KENÉZ et Ladislaus SOLYMOSI atque in volumen redegit Geisa ÉRSZEGI. A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 12. Budapest, 1979.
- Perényi lt.: *A Perényi család levéltára 1222–1526*. Közzéteszi: TRINGLI István. Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 44. Budapest, 2008.
- Politikatörténeti források: *Politikatörténeti források Batori István első helytartóságához (1522–1523)*. Közzéteszi C. TÓTH Norbert. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai II. Forráskiadványok 50. Budapest, 2010.
- Relationes oratorum: *Relationes oratorum pontificiorum. Magyarországi pápai követek jelentései 1524–1526*. Kiad. FRAKNÓI Vilmos. Vatikáni magyar okirattár II/1. Budapest, 1884.
- Sopron város oklt.: HÁZI Jenő: *Sopron szabad királyi város története*. I/7. Oklevelek, levelek és iratok 1521-től 1531-ig. Sopron, 1929.

- Szapolyai oklt.: *A Szapolyai család oklevéltára. I. Levelek és oklevelek (1458–1526)*. Közread. NEUMANN Tibor. Magyar történelmi emlékek. Oklevéltárak. Budapest, 2012.
- Székelly oklt.: *Székelly oklevéltár*. III. 1270–1571. Szerk. SZABÓ Károly. Kolozsvár, 1890.
- Szerbia: THALLÓCZY Lajos – ÁLDÁSY Antal (szerk.): *Magyarország melléktartományainak oklevéltára II. A Magyarország és Szerbia közti összeköttetések oklevéltára 1198–1526*. Magyar Történelmi Emlékek I. osztály. Okmánytárak XXXIII. Budapest, 1907.
- SZERÉMI: SZERÉMI György *Magyarország romlásáról*. ERDÉLYI László fordítását átdolgozta JUHÁSZ László. A bevezetést és a jegyzeteket írta SZÉKELY György. Monumenta Hungarica V. Budapest, 1961.
- Szydlowiecki kancellár naplója: *Krzysztof Szydlowiecki kancellár naplója 1523-ból*. Ford. BORONKAINÉ BELLUS Ibolya, a latin szöveget gondozta ÉRSZEGI Géza, s. a. r. ZOMBORI István. Budapest, 2004.
- THEINER: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. Tom. II. 1352–1526. Ed. THEINER, Augustinus. Romae, 1860.
- WENZEL 1878: Marino Sanuto Világkrónikájának Magyarországot illető tudósításai. Közli WENZEL Gusztáv. III. 1515–1526. *Magyar Történelmi Tár* 25 (1878) 1–390.
- WENZEL 1883: WENZEL Gusztáv: Okmánytár a Fuggerek magyarországi nagykereskedése és részvállalatának történetéhez. II. közl. *Történelmi Tár* 5 (1883) 61–97.

Szakirodalom

- ARTNER 2004: ARTNER Edgár: „Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája”. *A Vatikáni Levéltárnak azok az okiratai, melyek őseinknek a Keletről Európát fenyegető veszedelmek ellen kifejtett erőfeszítéseire vonatkoznak*. Collectanea Vaticana Hungariae I/1. Kiad. SZOVÁK Kornél – TÖRÖK József – TUSOR Péter. Budapest–Róma, 2004.
- BALOGH 1929: BALOGH István: *Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526)*. Forrástanulmány. Szeged, 1929.
- BÓNIS 1971: BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Budapest, 1971.
- DRASKÓCZY 2018: DRASKÓCZY István: *A magyarországi kőso bányászata és kereskedelme (1440–1530-as évek)*. Magyar történelmi emlékek. Értekezések. Budapest, 2018.
- FRAKNÓI 1881: FRAKNÓI Vilmos: *Tomori Pál élete és levelei*. Budapest, 1881.
- FRAKNÓI 1884: FRAKNÓI Vilmos: *Magyarország a mohácsi vész előtt. A pápai követek jelentései alapján*. Budapest, 1884.
- HEGYI–W. KOVÁCS 2012: HEGYI Géza – W. KOVÁCS András (szerk.): *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. sz.)*. Erdélyi Tudományos Füzetek 277. Kolozsvár 2012.
- HOLUB 1929: HOLUB József: *Zala megye története a középkorban*. I. Pécs, 1929.
- IVÁN 2004: IVÁN László: *A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig*. Visegrád, 2004.
- KAKUK 1996: KAKUK Zsuzsa: *A török kor emléke a magyar szókincsben*. Körösi Csoma Kiskönyvtár 23. Budapest, 1996.
- KASZA 2015: KASZA Péter: *Egy korszakváltás szemtanúja. Brodaries István pályaképe*. Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok. Pécs–Budapest, 2015.
- KUBINYI 1964: KUBINYI András: A budai vár udvarbírói hivatala (1458–1541). Kísérlet az országos és a királyi jövedelmek szétválasztására. *Levéltári Közlemények* 35 (1964) 67–98.
- KUBINYI 2003–2004: KUBINYI András: Tárcai János, az utolsó székelly ispán. (Genealógiai és prozopográfiai tanulmány) *Mediaevalia Transilvanica* 7–8 (2003–2004) 117–138.
- KUBINYI 2005: KUBINYI András: A királyi udvar kormányzati szerepe Mohács előtt. In: VÍZI E. Szilveszter (főszerk.): *Széklőglalók a Magyar Tudományos Akadémián 2001*. Budapest, 2005. 241–268. (Különlenyomat is.)
- KUBINYI 2007: KUBINYI András: A Szávaszentdemeter–Nagyolaszi győzelem 1523-ban. Adatok Mohács előzményéhez. In: Uő: *Nándorfehérvártól Mohácsig. A Mátyás- és Jagelló-kor hadtörténete*. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára. Budapest, 2007. 121–150.
- KULCSÁR 1977: *A humanista történetírás elmélete*. A válogatás, a szöveggondozás és a jegyzetek KULCSÁR Péter munkája, KULCSÁR Margit közreműködésével. Budapest, 1977.
- NEUMANN 2007: NEUMANN Tibor: *A Korlátkövek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században*. A Győri Egyházmegyei Levéltár kiadványai. Források, feldolgozások 5. Győr, 2007.
- NEUMANN 2015: NEUMANN Tibor: Bulgária – Erdély – Temesvár. Szapolyai János és a parasztháború. In: C. TÓTH Norbert – NEUMANN Tibor (szerk.): *Keresztésekből lázadók. Tanulmányok 1514 Magyarországról*. Magyar történelmi emlékek. Értekezések. Budapest, 2015. 103–154.
- PÁLOSFALVI 2009: PÁLOSFALVI Tamás: Bajnai Both András és a szlavón bánág. Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513. In: NEUMANN Tibor – RÁCZ György (szerk.): *„Honoris causa” Tanulmányok Engel Pál emlékére*. Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. – *Analecta Mediaevalia* III. Budapest–Piliscsaba, 2009. 251–300.
- SCHMIDT 1938: Rudolf SCHMIDT: *Statutum civitatis Ilok anno MDXXV. – Statut grada Iloka iz godine 1525*. Monumenta historica-juridica Slavorum meridionalium XII. Zagreb, 1938.

- SZABÓ 1909: SZABÓ Dezső: *A magyar országgyűlések története II. Lajos korában*. Budapest, 1909.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1927: SZÁDECZKY-KARDOSS Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, 1927.
- C. TÓTH 2011: C. TÓTH Norbert: Az egri püspöki szék betöltésének problémái 1520 és 1523 között. Adatok az egri, szerémi és váci püspökök archontológiájához. In: Juan CABELLO – C. TÓTH Norbert (szerk.): „Erősségénél fogva várépítésre való” *Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. A nyíregyházi Jósza András Múzeum Kiadványai 68. Nyíregyháza, 2011. 367–376.
- C. TÓTH 2012a: C. TÓTH Norbert: A királyi pár Csehországban 1522–1523. In: BAGI Dániel – FEDELES Tamás – KISS Gergely (szerk.): „Köztes-Európa” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Pécs, 2012. 83–95.
- C. TÓTH 2012b: C. TÓTH Norbert: A főpapi székek betöltésének gyakorlata Zsigmond király uralkodása alatt. *Gazdaság és Társadalom* 4 (2012) Különszám, 102–118.
- C. TÓTH 2016: C. TÓTH Norbert: A Magyar Királyság 1522. évi költségvetése. In: WEISZ Boglárka (szerk.): *Pénz, posztó, piac. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Magyar történelmi emlékek. Értekezések. Budapest, 2016. 83–148.
- C. TÓTH 2020: C. TÓTH Norbert: *A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története (1342–1562)*. Századok könyvek. Budapest, 2020.
- C. TÓTH 2024a: C. TÓTH Norbert: *Két király szolgálatában. Kiskállói Vitéz János (†1548) életútja*. Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 18. Budapest, 2024.
- C. TÓTH 2024b: C. TÓTH Norbert: A királyi hatalom próbája. Az 1403–1404. évi polgárháború. In: *Luxemburgi Zsigmond emlékkönyv*. Főszerk. BÓDVAI András. Budapest, 2024. 39–71.
- TRINGLI 1998: TRINGLI István: Jagelló-kori levelesítő jegyzék Zalából. *Levéltári Közlemények* 69 (1998) 3–31.
- UDVARDY 1991: UDVARDY József: *A kalocsai érsekek életrajza 1000–1526*. Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae XI. Köln, 1991.
- ÚESzWeb: *Új magyar etimológiai szótár* – online kiadás. Szerk. GERSTNER Károly. MTA Nyelvtudományi Intézet / HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont. Budapest, 2011–2025.

THE CAPTAINCY GENERAL OF THE LOWER PARTS, 1523–1526: The Captaincies of Pál Tomori

NORBERT C. TÓTH

KEYWORDS: Pál Tomori, János Bornemissza, royal captain, captain-general of the Lower Parts, chief commander at the Battle of Mohács

This study reconstructs the path that led to the appointment of Pál Tomori as one of the commanders at the Battle of Mohács. Who proposed him for the position of Archbishop of Kalocsa, when did he win it, and what subsequent military office did he receive from the king? Tomori began his career as a clerk in the royal chancellery, before becoming a familiaris of János Bornemissza. He then worked in financial administration and later as governor of the Fogaras and Munkács estates. He gained military experience fighting the Szeklers between 1503 and 1507 and as castellan of Fogaras. In 1514, he successfully led his lord's troops, as well as those of others, first in the Transylvanian voivode's campaign in Bulgaria, and later against the peasant crusaders' uprising. In 1520, he left his secular offices and joined the Observant Franciscans (he must have been nearly fifty years old at the time). At the beginning of November 1522, under pressure from his former master, he accepted the archbishopric of Kalocsa-Bács. In May 1523, as the lord of Pétervárad, the archbishopric's castle, he also became the commander of the central fortress of the Hungarian border defence and the troops assigned to the Srieim region as royal captain. However, he did not become captain-general of the Lower Regions until at least two years later, after the king abandoned the principle that only those wealthy enough to pay the soldiers' wages could be appointed commander-in-chief. At the same time, Tomori's appointment was also a compromise, as István Bátori did not want to be reappointed to the post. Although Tomori did not have significant personal wealth, his diplomatic skills enabled him to ensure his soldiers were paid regularly. As captain-general of the Lower Parts and beloved leader of his soldiers, it was only a short step for him to become one of the commanders on the Mohács plain, despite all his objections.